

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

BM75
L75 H6

KEREM SALOMO

BIOGRAPHIE UND PSYCHOLOGIE

des berühmten Rabbi

SALOMO LURIA

genannt „Rschal“

VON

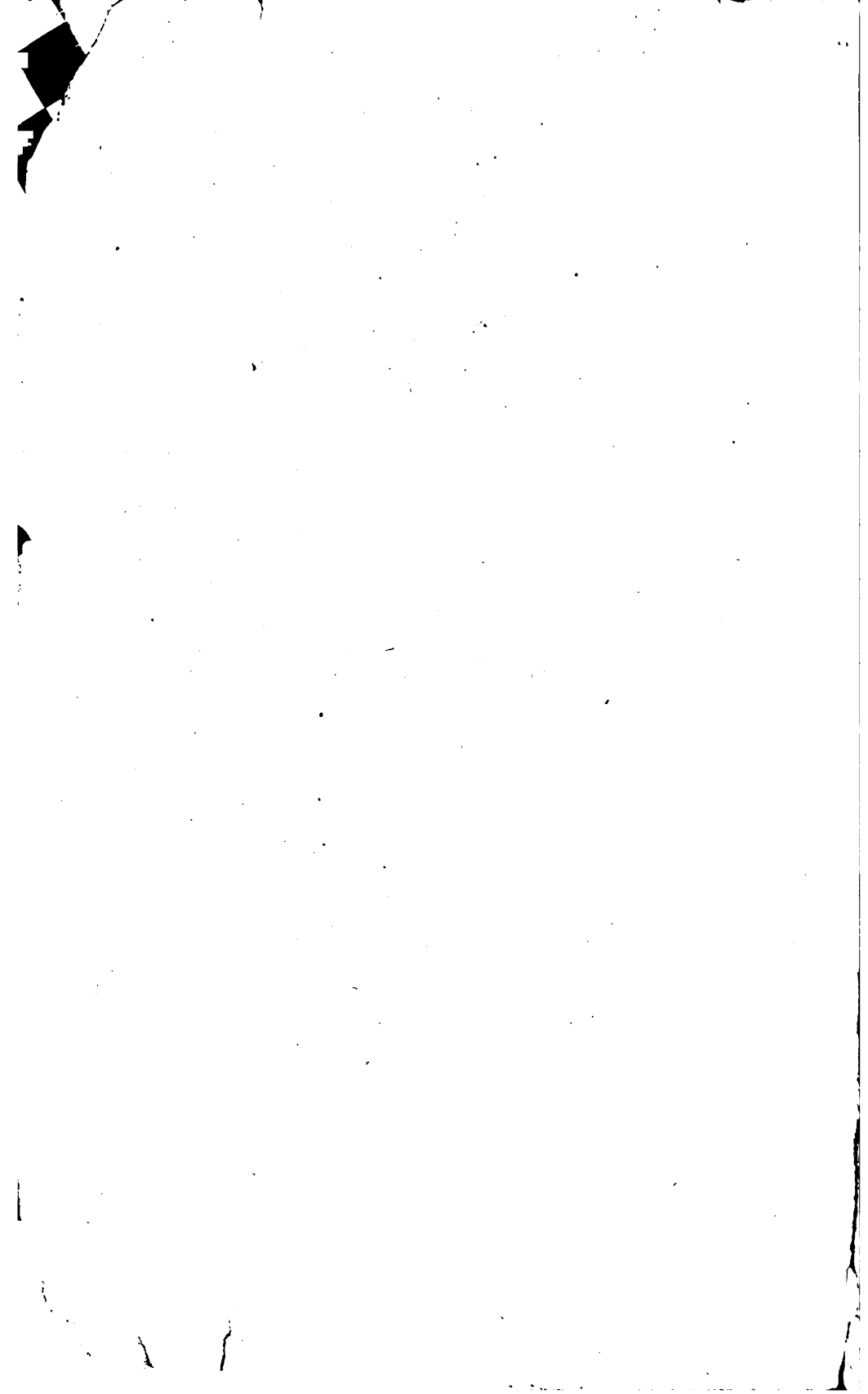
S. A. HORODECKY.

Verlag des Verfassers

per Adresse: Marcus Magasanik für S. A. Horodecky
in Bördiczów (Russland) Bistrikerstrasse Nr. 332.

DRUHOBYCZ.

Druck von A. H. Župnik.
1896.

הערה לספרי "שם משמואר".

מסכה בלתי תלויה כי לא נדפס בספרי "שם משמואר", תולדות המהרש"א, נוסח מצבת המהרש"א ז"ל באוסטרהא בוואהליניען, ורבים העירוני על זה. עתה באתי למלאות את החסרון הזה והנני נותן פה נוסח מצבת של המהרש"א מועתק אות באות. והנני נותן תודה ממעמקי לבבי לידידי הרב הגדול בתורה וחכמה הר"ר שחזיה הי"ו, אשר הואיל בסובו לשלוח לי נוסח המצבה הזאת, אשר נדפס בראשונה במכ"ע "המליץ" שנה ראשונה צ"ר 71, ושנית במה"ע "הכרמל" שנה ששית צ"ר 290, ושלישית במכ"ע החדש בשפת רוסיא, וואסכאד" לשנת 1894 חוברת יו"ד ע"י החכם היקר המבקר הנפלא ה' שמעון דובנאוו נ"י, כפי מכתבו אלי מיום 20/12 שנת 1895. עתה הא לך המצבה ככתבה וכלשונה:

"פה נגנו ונאסף איש קדוש תגא דמלכין, הוא נגר ובן נגר, סופת הדור, הצניף הטהור, הרב המופלג בחכמה בעונה וביראה, ושמעו יצא ממזרח שמש עד מבואו, האיר כל חכמי ישראל בחיבורו הגדול שחדש בפלפולו ובחריפתו על גמרא פירש"י ותוספות, הגאון דפה מוהר"ר שמואל אליעזר במוהר"ר יהודה הלוי וצלה"ה ונתבקש בישיבה של מעלה ומת במיתת נשיקה ועלה לשמים והיתה מנוחתו כבוד במוצאי מנוחה ונאסף ביום א' ה' ימים לחדש כסליו בשנת שצ"ב לפ"ק תנצב"ה".

ובאשר נשברה המצבה הזאת הקימו בעלי החברא קדישא בשנת תרי"א מצבה חדשה וכתבו בצד השני כדברים האלה:

"אבן פנה הוכן והוקם מחדש על ידי אנשי חבורה קדישא דפה קהלתנו בקי"ק אות 'ת'ו'ר'ה' (*) לפ"ק (יום א' ו' תמוז תרי"א) לכבוד ולתפארת אלופנו מורנו ורב הרבנים גאון הגאונים אור ישראל וקדושו שמו הקדוש והטהור הולך מסוף העולם ועד סופו, צדיק יסוד עולם רבינו מהרש"א וצוקלה"ה".

(*) נדפך למות קודם את שם העיר אופטרכה נשם "לית חרס".

אנשים ורוח הקדש מפעמם פה ושם, התלמוד נחתם ועמו נפסקו האנשים אשר השתמשו במלאכים ורוח הקדש עד ימי המקובלים. הראשון מהמקובלים היה רבי אברהם בן דוד המכונה הראב"ד השני (1125—1198), או כאשר מכנהו הרמב"ם, „הרב הגדול שבפשיקראש“ (אגרת הרמב"ם י"ד ב'). הוא היה המקובל הראשון אשר אליהו נגלה אליו ומסר לו סודות התורה (מהר"ח וויטאל ועיין שה"ג ערכו), והוא בעצמו כותב: „וכבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשו“ (הלכות לולב פרק ח' סימן ה'). גם עם בנו ר' יצחק סגני נהור אבי * המקובלים למד אליהו וגלה לו סודות התורה (שם הגדולים). זמן קט עבר, הקבלה עשתה חיל ותעש פרי ישוה לה והקימה מקובל גדול הנודע בשמו ר' אברהם אבולפיא (היא—היא נ"א) הוא שגה מאד באהבת הקבלה וכיום כל"ז בשכבו ובקומו היו רעיוניו רק בה. גם אליו נגלה אליהו ועוד מלאכי מעלה ורוח הקודש דבר בו **). בשנת רס"א (1501) היה המקובל איש המופת הנודע ר' שלמה מלכו, גם הוא חזה חזיונות וירכב על כרוב וידבר עם שרפי מעלה „ורוח ד' דבר בו ומלתו על לשונו תמיד“ (דברי הימים לר' יוסף הכהן. ועיין במנחת ערב להרה"ח רק"ש). גם הגאון הקדוש ר' יוסף שיטאצאק (עיין ראשית חכמה שער הקדושה פ"ז), מלאך ד' דבר תמיד עמדו וגלה לו סודות נעלמים (שם הגדולים). מרן הרב יוסף קארו דבר עמו כפעם בפעם מלאך אלהים וגלה לו סודות נשגבים, ואלה צוהו לחוק בספר (מגיד מישרים נ"ב). האר"י שבחברת המקובלים רבינו האר"י ז"ל ותלמידו הנודע ר"ח וויטאל דברו כפעם בפעם עם מלאכי מעלה (שבחי האר"י). הבעשיט ותלמידיו עשו חוזה עם מלאכי עליון בעתים תקופות (מפריהם ברוב מקומות). כן נראה את ה„מלאכים“ ו„רוח הקודש“ יוצאים משופרות של הקבלה ועקבותם נראה גם ברבינו הרש"ל כאשר הבאתי לפניך בפנים הספר.

* רבינו זמ"י פרסה וישלם.

** עיין ילקוט יש"ר ובתולדות חכמי ישראל ח"ג נד 58 ובכנסת ישראל לרש"י פ"ן אות א' ערכו.

מן התורה הזאת אשר „רוח אלהים מנשבת מבין שורותיה“*) ואשר „לא נתנה אלא להיישיר בני האדם בדרך צדקה ומשפט“ (פירוש שריל לבראשית 2).

כי רק אל אב אחד קנים קלנו
כי אחים נחנו, כי אחד עשנו
זה מסיני לא מין למדנו
זה שרש האהנה ומקור הישר,
נתצא תורת צדק מציון,
מירושלים ציונילציון.

(כנור נעים טר"ל 268). (**)

ג) האמת נתנה להאמר, אם כי הרמבים נטה אחר אריסטו במדה מרובה, כאשר כן נחזה על כל צעד ושעל במסריו היקרים, על כל זאת לא הלך בעינים עצומות ולאמר כשר לכל אשר אמר הוא כשר, ופה מקום אתי להעיר את הרב החכם המליץ המפואר ה"ר קלמן שולמאן נ"י אשר הביא, בספרו „תולדות חכמי ישראל“ ח"ג בתולדות הרלב"ג, בשם הרמבים בדברים האלה: „כי שכל אריסטו הוא תכלית השכל האנושי מלבד מי ששפע עליו השפע האלהי והיו נביאים“ (***) „ומצוין שם הרק"ש, מורה נבוכים ח"ב פרק כ"ב, אבל המעיין שם במורה נבוכים יראה אשר לא כן אמר הרמבים ז"ל וז"ל „והכלל ההוא הוא שכל מה שאמר אריסטו בכל הנמצא אשר מתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ הוא אמת בלי ספק ולא יטה ממנו אלא מי שלא יבינהו . . . אמנם כל מה שידבר בו אריסטו מגלגל הירח ולמעלה הוא כדמות מחשבת וסברא מלבד קצת דברים . . . עכ"ל. הרואה בעין בוחנת בדבריו אלה יראה אשר מעולם לא גזר הרמבים לאמר: „כי שכל אריסטו הוא תכלית השכל האנושי“ בכל מכל כל, ונהפוך הוא בדברים „שידבר אריסטו מגלגל הירח ולמעלה“ הוא מטיל ספק כי „אין מופת לו עליהם“ ואדם גדול כהרמב"ם לא יקבל דברים כמו שהם בלא מופת חותך עליהם. וזהו הנסבה אשר לא נגרר אחר אריסטו בקדמות כי „קדמות העולם לא התבאר במופת“ (מורה נבוכים ח"ב פרק כ"ה) (****).

ד) מני אז נסתם חזון והנבואה חדלה, לא נשמע עוד אשר איש יעשה חוזה עם מלאכי מעלה ו„רוח הקדש“ יפעם בקרבנו, עד זמן התלמוד בו, בתלמוד, נראה עוד הפעם מלאכים יש להם מהלכים בין

(*) היינו נסתמקת הד"ר זערינפעלד נספרו קורא הדורות.

(**) עיין הערותי לפרק ג' מספרי „נר למאור“.

(***) גם הסכם ר' אברהם בן חסדאי הניח זאת בשם הרמב"ם נסקדמתו לספרו

„מאזני לזק“ (לייפלינג 1839). אמתה?

(****) עיין במאמרי „הסכל והינס“ נמאסף חדשי „ליון“ חוברת א' וז'

שנה לשונה שיו"ל ע"י ידידי הרמ"ם. אהרן לני זופניק נ"י נדראלסניטש.

פעולה עזה על עמי אירופא בכלל ועל עם הצרפתים בפרט והכו שורש
בלבם פנימה. והנה הרוח הרעה הזאת החלה להתגנב ולבוא בלאט גם
לתוך מחנה ישראל.

בעת ההוא חי בברלין הפילוסוף העברי משה בן־מנחם, כחכם רואה
את הנולד ראה את הרוח הרעה המנשבת ביד חזקה, ואשר עוד מעט תפרוץ
הדעת פתאום לפתע ותעש שמות בדת, ולא יכול ראות כבלע את הקודש,
נסה כחו גם הוא לקרב את הדת והדעת ולעשות שלום ביניהן. ובאשר
היה כרוך אחר שיטת הפילוסופים לייבניץ—וואלף הלביש את היהדות
ברעותיהם.*), הוא היה היהודי האשכנזי הראשון — יאמר הדר. קאזערלינג —
אשר האחיד את הדת והדעת יחדיו וקשר אותן בקשר אמיץ, והראה
לדעת אשר היהודי יוכל להיות נאמן וחרד על דתו גם אם יקח חבל
בחכמה ורעת**). אחריו קמו עוד פילוסופי עמנו וחתרו בכל עוז לקבץ
את הנפרדים „הדת והדעת“ וכל אחד ואחד כפי שיטתו בפילוסופיא עשה
לו במה והקריב עליה את הדת, הר״ן קראכמאל בהיותו כרוך אחר
הפילוסוף העגל הלביש את היהדות בשיטת העגל***). הדר אשער
בהיותו מחסידי שאפענהויער הלביש את הדת היהדות בסחלצות
שאפענהויער****). והר״ר רובין בהיותו מחסידי שפינאצא הסתיה קו
שפינאצא*****). על היהדות, וכמו כן רבים וכן שלמים מחכמי עמנו
יעמלו לקרב את שתי הקצוות הרחוקים זה מזה, רצוני, „הדת והדעת“.
אבל האיש המתבונן היטב בדבר הזה יוכל לשאול: האם תפצם
בדם הצליח? האם באמת הדת והדעת נוגעין זה בזה? האם באמת אשר
דת היהדות והפילוסופיא דא ודא אחת הוא? האם נוכל לערב אש ומים
והיוג יעלה יפה? על שאלות כאלה נוכל להשיב, לפי דעתנו אנו, לא
ולא! היהדות בעצם טהרה היא נצחית, כמאז כן עתה היא
בציונה הראשונה כנתינתה מסיני, וכה תעמוד לעדי עד, לא כן
הפילוסופיא, חליפות וצבא לה ומשתנת פניה ככרום. הפילוסופיא
הפלאטאנית ואריסטוטלית כבר נפלו למשואות. ותחתיהן באו אחרות ומי
יודע אם ברבות הימים לא יפלו גם הנה כאחותיהן הבכורות ואחרות יבאו
תחתיהן. לא נבראה היהדות ללמד את היהודי חכמת הפילוסופיא והטבע,
„לא לחכמים לבדם נתנה תורה אלא לכל העם“ (פירוש שד״ל לבראשית 2),
„התורה האלהית דרכיה דרכי נעם לטובת הקהל כולו“ (אגרות שד״ל 695).
קטן וגדול מלומד ובלתי מלומד שם הוא כלם יהנו מיוה כלם יהנו

*) נאפרו „יערוחלעס“.

**) ד״ר קאזערלינג נאפרו „מאזעס מענדעלמאזאן“ (לייפציג 1862) נד 374

***) נאפרו הספלא „מורה נבוכי הזמן“.

****) נאפרו „הסכמט טטט ארטטור שאפענהויער עס תורת משה“ (לייפציג 1885).

*****) נאפרו „חקר חלוה עס תורת האדם“ מלח נרוך שפינאצא ממוכנס וענולר עס מנול גדול מלח . . . וויין מנע״ס (ועיין נהאקיק מנע״ו נד 39).

עד כה למיים זה היום יום ו' כ"ה טבת של"ה, ולדעת הכותב הנ"ל בהמזרח כתב זאת הרש"ל בעצמו ולפי"ז חי עוד בשנת של"ה, והוא טעות כי לא המהרש"ל כתב זאת, רק המדפיס אשר הוסיף אחרי כן: „בכ"ן ירצה פעולת ידינו לפני השי"ת, ויאמץ ארועינו להתחיל ולהשלים אחר כך הספר הגדול הנקרא שמו של שלמה ושאר ספרי קדש עד אין קץ". — והנה על שער הספר מדפוס ראשון הוא דפוס לובלין כתוב: „הגאון המופלג עלה לשיבה שבשמים מהריר שלמה בן מהריר יחיאל לוריא ז"ל תהא נשמתו צרורה בצרור ההיים . . . ותהי ראשית מלאכתו היום שישי תשע עשרה יום לחדש אב ע"י . . . כמיר קלונימוס בן מהריר מרדכי יפה ז"ל המחוקק פה ק"ק לובלין שנת לא ישמע עוד חמס בארצ"ך שד ושבר בגבול"ך". —

והנה פרט השנה עולה של"ד והתחילו להדפיס בשנה ההוא י"ט אב והזכירו את הרש"ל כי כבר היה נפטר: „עלה לשיבה שבשמים", תהא נשמתו צרורה בצרור החיים", ובאמת נודע כעת מנוסח מצבתו הנדפס בהמגיד שהזכרתי לעיל כי נפטר ביום י"ב כסלו של"ד. ולפי"ז התחילו להדפיס התשובות עוד בשנה הנ"ל כשמנה חרשים אחר פטירתו.

ויהי נועם ד' עליך ומעשה ידיך יכונן כנפשך ונפש ידריך הרו"ש והמוקירך ומכבדך

שלמה ולמן חיים האלבערשטאם.

(ב) לא למותר אחשוב להעתיק לפניך פה דברים אחדים ממאמרי „הדת והדעת" אשר אתי בכתובים המכיל השתלשלות הטעאלאגית העברית מזמן פהילא עד היום הזה, וז"ל שם:

בזמן קורדוארי והארי נצחה הקבלה את הפילוסופיא והראשונה גרשה את האחרונה מן גו, כמעט בכל מקומות גדולי ישראל עסקו רק בהקבלה ואזנו וחקרו בה ספרים למכביר. כה נמשכה נצחון הקבלה עד ימי בן-מנחם, באמצע המאה השמנה עשרה.

מרידת הצרפתים (דיא פראנצעזישע רעוואלוציאן) אשר הפכה עליונים למטה ותחתונים למעלה אחזה גם בעמודי „הדת" להפילם ארצה, חכמי צרפת וסופריה המצוינים משלו אז ממשלה רבה על הארץ, לא רק בארץ צרפת היו דבריהם כאורים כי אם גם בכל ארצות הנאורות היה קולם נשמע ועשו פרי ישו למו, הסופרים האלה כוננו חצים וכדורי מות ולחטו מלחמת תנופה עם הדת והאמונה ומוסדי הדת החלו להתרופף וינסו לנפול. הענציקלאפערדיסטים הגדולים אלאנבאר ודוידרא דברו השכם ודבר לעקר את הדת והאמונה ברוח, ותחתיהן הרימו על נס את החומר (מאטריאליזם). אבירי החכמים כמו וואלטאר, מונטיסקוין, רוסא, שפכו לעג כמים על הדת והאמונה ואת מוסדותיהן חשבו להפילן. דבריהם פעלו

ה ע ר ו ת.

(א) הא לך מכתב מאת ידידי הרה"ג החכם הנפלא הרי' שוח"ה הי"ו אשר כתב לי אדות הרש"ל:

ב"ה יום ד' י"א תמוז תנה"ר לפ"ק פה ביעליטין.

רב שלום וברכה לכבוד ידידי הרב החכם הנכבד וכו' כש"ת מו"ה שמואל אבא האראדעצקי נ"י.

יקרתך קבלתי ומאד שמחתי לשמוע כי בדעתך להוציא לאור גם תולדות מהרש"ל והנני להעריך על איזה דברים קמנים הרשומים אצלי והיינו:

כי הנה הרש"ל חותם את עצמו כמה פעמים „שלמה ב"ר יחיאל הנקרא שר יצחק" — וחכם אחד בליטעראטורבלאטט של מ"ע „המזרח" שנה תשיעית צד 568 כתב בטעות כי אבי רש"ל היה נקרא „אשר" יצחק, וזה בא לו מאשר לא הבין מלות „שר יצחק" וחשב לקרוא „אשר יצחק", וזה טעות כי אמנם „שר יצחק" הוא ר"ת „שלמה ר' יצחק" כי כן חותם א"ע בסדר פסח שלו (סי' פ"ה מתשובתו) בראשי החרוזים: „שלמה בן מהר"ר יחיאל לוריה הנקרא שלמה ר' יצחק שהוא הממציא מחידה זו ברמזיה ל"חכימא" ובמקום „זכור מעשה אבות" צ"ל „זכור מעשה אבות" למען יבאו על נכון ראשי החרוזים: „לחכימא" והם: „לטיבול, יחרושת, יכריכה, יזכור, מעשה אבות", וכן הביא הרש"ל בפירושו להחרוזים. — והנה גם בס' „עמודי העבודה" להחכם לאנדרסהוט כתב לנכון כי „שר יצחק" הוא ר"ת „שלמה ר' יצחק" אמנם הוא חשב כי ר' יצחק היה חותנו ויחס עצמו אחר שם חותנו, ובאמת לא כן הוא, כי חותנו היה ר' קלונימוס כמ"ש בס"י צ"ח מתשובתו „שקבלתי מחמי הגדול מהר"ר קלונימוס ז"ל", אמנם כוונתו לאביו זקנו המובא ממנו בס"י ס"ד: „לא זכיתי לקבל מאמ"ז החסיד מהר"ר יצחק ז"ל... כי בימי תרפי יגעתי בתלמוד... ואני הזוכר כי אם מעט מועיר (שו"ת שם), ואליו התייחס בתחיתו: „שר יצחק", וכן דעת ה"ח קלעמפערער בתולדות מהרש"ל אשר הדפיס בתוך לוח השנה לפאשעלעם משנת תרכ"ג צד 49. אמנם מ"ש שם צד 85 וצד 87 כי הוא בספק אצלו אם נפטר מהרש"ל בזובלין, אין כאן שום ספק כאשר ידענו היום מנוסת מצבתו הנדפס בהמגיד שנה שניה צד 27. —

עוד כתב שם במ"ע „המזרח" כי לא נפטר הרש"ל בשנת של"ג כדעת בעל צמח דוד יען כי נמצא בסוף תשובתו „ברוך ד' אשר עזרני

בעים משה משה דינים והנהגות, הואיל משה עה"ת. ויש לו תשובות
במשאת בנימין סימן י"ד ט"ז מ"ה, והובא בתשובות מהרים לובלין סי' פ"ח.
טו) הגאון מ"ה מנוח הענדיל ב"ר שמחה בע"ס מנוח הלכות, על
חובת הלכות, הגהות על הש"ס (קריה נאמנה), והובא ברב"ר דוד להשי' **פ'**
אמור מהרים מלובלין תשובה קכ"ג מ"ב סי' כ"ד.

טז) הגאון מ"ה אפרים נפתלי הירש האב"ד קאנסטאנטין לודמיר
אבי (זקני) הג"מ יעקב האב"ד לובלין אבי הגאון הנודע ר"ר העשיל
מקראקא.

יז) הגאון מ"ה נפתלי הירש שור האב"ד לובלין בהג"מ משה
אפרים שור.

יח) הג"מ יעקב קיצניגין בע"ס חג הפסח (עיר תהלה).

יט) הג"מ דוד ב"ר יעקב הכהן האב"ד שעברשין בע"ס חידושי
הש"ס (שאלניקי ש"י).

כ) הג"מ יעקב מווירמייזא ב"ר חיים (מגילת יוחסין), הובא בשו"ת
רש"ל סי' נ"ה.

כא) הג"מ הילין צבי מפראג ב"ר חיים (ש"ס).

כב) הג"מ מרדכי יפה (זקני) אב"ד הוראדנא פוזנן (לבוש האורה).

כג) הג"מ יצחק שפירא ר"מ דק"ק לובלין בהג"מ נתן בעל מבוא שערים.

כד) הג"מ פנחס הלוי איש הורוויץ (זקני) מקראקא גיסו של הרמ"א

ב"ר ישראל מפראג.

ואלה שמות התלמידים הגאונים אנשי השם, אשר שמעו לקח מפי הרש"ל והוא נהלם על מבועי הדעת והתורה ושתו מים חיים מבאר חפר הרש"ל, ואלו הם:

(א) הגאון החסיד מוהר"ר שלמה ז"ל מלובלין ר"ם דק"ק פוזנר רבו של הבי"ח (והביאו בספרו על או"ח סי' א' ז' כ"ה ס"ג וב"ח יו"ד סי' קפ"א ובתשובות סי' פ' פ"ו ובתשובות החדשות סי' רנ"ב ובחידושים שבסוף תשובת משאת בנימין ובשארית יוסף סי' ג"ח ובשליה), הובא בשורת הרש"ל סי' ע"ט, שלי"ה (ח"י דינים שבס' משאת בנימין), לחם רב (סי' ל"ג ליד), מהר"ם מלובלין סי' נ"י, נחלת שבעה (סי' מ"ז אות ח').

(ב) הגאון המובהק מו"ה שלמה ב"ר מרדכי ז"ל אבד"ק מעזריטש אוסמרה הנקרא שלומיצא בע"ס פזות הזהב, סדר שמות, (כ"ב הג"מ אפרים ולמן מרגליות בספרו סיב גיטין בהקדמה שם, שמות אנשים אות פ' סק"ד ושמות נשים אות ט' סק"ו).

(ג) הגאון החסיד מוהר"ר שלמה רופא ז"ל (עיין אדותיו בס' תואר פני שלמה, ונפטר בלובלין).

(ד) הגאון הג' מו"ה שלמה אפרים ז"ל האבד"ק ליננשיץ פראג (כ"ב בספרו עיר גבורים פרשה צ"ו), בהג"מ אחרן האבד"ק ליננשיץ ומדינת פולין גדול, הביאו הצמח דוד.

(ה) הגאון מו"ה משה מרדכי מרגליות ר"מ דקראקא בע"ס חסדי ד' בהג"מ שמואל מרגליות מפוזנר (כ"ב בספרו חסדי ד' דרך כ"ה), בהג"מ יצחק אייזיק מרגליות.

(ו) הגאון אליהו בעל שם האבד"ק חעלים (הובא בתשובות רש"ל סי' ס"ב, בי"ח החדשות סי' ע"ו, חכם צבי סי' צ"ג, שאילת יעביץ הי"ב סימן ס"ב), ב"ר יהודה אהרן.

(ז) הגאון מו"ה אברהם האבד"ק אוסמרה (הובא בסיב גיטין שמות אנשים אות ל' ס"ק ג'), אבי הגאון מו"ה מאיר ז"ל האבד"ק לבוב, לאדמ"ר. (ח) הגאון מו"ה יושע וואלק הכהן האבד"ק לבוב בעל הסמ"ע ודרישה ופרישה (הג' לסמ"ע).

(ט) הקצין השר (זקני) מו"ה שואל וואלש מברסק ב"ר שמואל יהודה (גדולת שאול).

(י) הגאון מו"ה חיים מפרדבורג ב"ר בצלאל מפראג (ספר החיים ח"א סוף פרק ז'), וחתן הג"מ שמואל אורי' שרגא וואל ואבי הג"מ בנימין בינש מפוזנר.

(יא) הגאון מו"ה אהרן בנימין אשכנזי סאלניק בע"ס משאת בנימין (שם בתשובה סימן ס"א), האבד"ק טיקמין.

(יב) הגאון מו"ה יהודה ליב האבד"ק לאדמ"ר ב"ר חנוך העניך (תשובות הבי"ח סי' פ"ט, חינוך בית יהודה).

(יג) הגאון מו"ה אברהם הלוי איש הורוויץ (בע"ס יש נחלין עמק הברכה), ב"ר שעפ"ל (עמק הברכה).

(יד) הגאון הגדול מו"ה משה מת האבד"ק ליבילא פרעמיסלא אפמא,

[כ"ס שלמה] E

כולן בחרוזה בחתימת שמו (שוית רשיל סימן סיד ס"ח).
 יז) התחינה שתיקן תמצאנה הועתקת בכמה מידורים (שוית ס"י ס"ד).
 יח) גם באו ממנו שוית אחדות בשוית רמ"א.
 וספריו אשר הנם עדן בכתובים ולא ראו אור נמצאו באוקספארד.
 יט) חידושי לארבעה טורים (רשימת ראב"ן 728,729,840)
 כ) ארבע מהדורות ספרו עמודי שלמה על הסמיג (שם 8.68,871)
 וחידושי לארבעה טורים ימצאון עתה בראמסנאטה, הנם באהל משה
 ויהודית. *

יז.

בני וחלמידיו. י"י

אלה שמות בני הרש"ל :

א) הגאון החסיד מויה יחיאל לוריה ר"מ דק"ק לובלין, חתום בחקדמה
 לס' חכמת שלמה לאביו הגאון רש"ל הוצאה ראשונה. וזה נוסח מצבתו
 בלובלין : "מה נסמן צנצנת חמץ, איש איתאלי, הגאון מויה יחיאל בן איש
 אלקים מויה שלמה לוריה וצלה"ה. נשמתו עלתה לשמי מרוסים, במזבח
 העליון לרשן שנת דש"ן לפ"ק.

ב) הגאון מויה זאב וואלף לוריה ז"ל, חתום בחקדמה לחכמת שלמה
 הוצאה ראשונה.

ג) הרבנית מרת שרה, נפטרה בק"ק בעלזין ט"ז אלול שמי"ט, אשת
 חנאן המקובל מויה יחודה ליב האבדק"ק אמאלי.

ד) הרבנית מרת וואלאנטינא, אשת הגאון הגדול המפורסם מויה
 אפרים רש"ל האבדק"ק בריסק.

ה) הרבנות מרת סרים, נפטרה בקראקא יום א' ח' תמוז שעה"ה,
 אשת האלוף החסיד השלם מויה אליעזר מקראקא אחי רבינו הרמ"א ז"ל.

ו) הרבנית אשת חנאן האדיר מויה שמעון וואלף אויערכאך האבדק"ק
 טורבן לובמלא פרעמיסלא וויען פוזנן פראג.

* שם וסאלית לש"צ סמוק סודע סה"י יוסף כהן לך עניד עפרים נלאנדון.
 ** ספרק סה סה עידיי ס"צ סג סגל סגל סוקר קדמוניות ס"ר יוסף
 לכוניכס"יין סגריק ספאלק יע"ה.

טז.

ילדי רוחו.

אלה שמות ספרי הרש"ל העומדים לנס בספרות התלמודית : ספר גדול בשם ים של שלמה, והוא יפרד לשבעה ראשים והם :

(א) ים של שלמה על מסכת בבא קמא. נדפס פראג שעה, יעסניץ תפ"ג, סדילקאוו תקצ"ו.

(ב) ים של שלמה על מסכת ביצה. נדפס לובלין שצ"ו, אופיבאך תע"ח, פיורדא תקכ"ו.

(ג) יש"ש על מסכת גיטין וחידושי דיני גיטין וסדר כתובות דיני שמות אנשים ונשים. ברלין ישרה"ו, פראג תקע"ב.

(ד) יש"ש על מסכת חולין. קראקא שעה, אופיבאך תע"ח, פיורדא תקכ"ו ועוד הפעם ברוסיא.

(ה) יש"ש על מסכת יבמות. נדפס באלטונא ת"ק.

(ו) יש"ש על מסכת קדושין. ברלין תקכ"ו.

(ז) על מסכת כתובות. נדפסו ד' פרקים הראשונים לבוב תבר"ך ונדפסו מחדש בשנת תרנ"א בשמעטין לבד היו.

(ח) שו"ת ופסקים הנוהגים בגלילות אשכנז. נדפס בלובלין של"ה, שם שני"ט, לובלין שפ"ב, פיורדא תקכ"ח, קאפוסט.

(ט) יריעות שלמה הגהות וקצת באור על רש"י עה"ת וקצת השגות על הרא"ם. נדפס פראג שס"ט.

על השערי דורא הנקרא איסור והיתר כתב הרש"ל שלשה ספרים הנקובים בשמותם :

(א) עמרת שלמה. נדפס ביחד עם האו"ה באסיליאה שני"ט.

(יא) מכונות. נדפס ביחד עם האו"ה זאסלאוו תקס"ו.

(יב) הגהות על איסור והיתר הנקרא שערי דורא והוא הכותבים בשם איסור והיתר של רש"ל, נדפס פעמים רבות יחד עם האו"ה.

(יג) עמודי שלמה, באורים על הסמ"ג ונקראו ג"כ באורי מהרש"ל. נדפס בבאזיל ש"ס.

(יד) חכמת שלמה, חידושי ש"ס והגהות ברש"י ותוספות על י"ט מסכתות. קראקא שנת של"ה, זולצבאך תמ"ה, אמסטרדאם תנ"א, פפד"א ת"ץ, זאלקווא תק"י, זולצבאך תקמ"ו, דיהרנפורט תקכ"ה, ברין תקנ"ו, ווין תקע"ב, ועוד פעמים רבות ונדפס בכל עת עם הש"ס.

(טו) זמירות לשבת ולמו"ש עם פירוש וברכת המזון. נדפס ראשונה בשם סדר הזמירות עם פי"ל לובלין ויש"ס ואח"כ בשם הנ"ל בוויניציא שס"ג, אוסטראה תקנ"ב. *

(טז) חידושי סדר של ליל השמורים בנוסח ההגדה וברכותיה והנהגותיה

(*) נעקצות "אולד הספרים" לזן יעקב.

וכדומה, הוא יקללם קללה נמרצה, ולחם חחרם יעופף עליהם. „עתה —
 יאמר הרש"ל — אבוא בגזירה חמורה, כשלהבת בנחלתו קשורה, נדוי
 חרם שמתא ארורה, על כל יושבי שעה לקיים דברינו כשורה, כאשר
 מלובן בראיות ברורה“ (שו"ת סי' י"ב). „היה מן הראוי להוכיחו ולסרו על
 פי פירושים וחכמים ולהפגיע בו מדת הדין, רק שלא נקראתי לבוא על
 זה כי אם להצדיק את הצדיק ושיהיה דין ומשפט בתיך ישראל, ולשבר
 זרוע כמה מאומרים: ידינו רמה מי אדון לנו“ (שם סי' ד'), „וכראותי
 המכשלה הזאת תחת ידינו נבהלתי ואמרתי אוי והוי! שער גדולה להיות
 אם בישראל ומסנה תצא הוראה לא יברכו ביו"ט על האתרוג וכדי בזיון
 וקצף“ (שם סי' ח'), „לפני עלתה צחנתו ועלה באשו לכן מלקיות ויסורין
 ממנו לא ימוש ואז כל ישראל ישמעו ויחששו“ (שם סי' ק"א), „ומי שיוצא
 קול עוד. . . . ישתרעב לשונו עד שיבורו וילכד ברשת חרמו וכל ישראל
 ישמעו ויראו“ (שם), „גזרני בנידוי חרם שמתא שלא להכלימו כלל“
 (שם צ"ו), „אזמערד הגולים בלד, ולהרחיקוהו בכל הקהילות בקולי קולות
 ולהרים קול עליו כנחש אשר ישך בלי לחש, זאת ועוד אחרת תבא אליו
 קללת ממארת ומיתת מרגלים: תהא מיתתו וקבורת חסור תהא קבורתו“
 (שם כ"ח), „השמר בנפשך מאד כי הרימותי את ידי לאבינו שבשמים
 שאם תתשל עוד ותדחה את העניה. . . . שישב את גמולך בראשך. . . .
 ולא נחנוף אפילו לגברא רבה דכוותיך“ (שם כ"ה), „ואם יסרב יהיה
 מוחרם מפי עליונים ושרפים ופתגמין מאמרין קדישין“ (שם נ"ט), „וישתרעב
 לשונו על גזיותו בפגיעת מרגלים תהא פגיעתו במיתת מגפה תהא מיתתו
 וקבורת החסור תהא קבורתו“ (שם ל"ג), „יהא דינו חרוץ כרשע במדת
 דין קשה“ (שם ל"ו), „ונראה לי הלכה למעשה לדון כל מוסר רבים ומגום
 לרבים ומחוק לכך לאבדו ואפילו בידים ולא לחוס ערוי בנפש“ (ישיש
 יבמות פ"י סימן ק'), „ואין בידי כלי היינים דהיינו מקל רצועה שופר. . . .
 אין כח בידי להטל חרם ואלה. . . . רק שאני אומר ברבים ומשמיע שכל
 המראה כתף סוררת ומקשה ערפו ובוועט בדברי אלהים חיים. . . . הרי
 הוא לא נמלט. . . . או שפשע. . . . או שהוא דרך בדרכי קרח ועדתו“
 (שו"ת כ').

לשבר הנאתן להם ולסופריהם כאשר נתגלגל מסיבה זו מגל אל גל עד אשר נתמלא אמתחתם בצרור כספם" (יש"ש קידושין פ"ב סימן י"ט), „בעו"ה הנסמכים מרובים והיודעים מועטים ונוזחי דעת נתרבו שאין אחד מכיר מקומו ומיד כשהוא נסמך מתחיל להשתרר ולקבץ בחורים בהון עתיק כדרך השרים ששוכרים עבדים לרוץ לפנייהם והנה אותם נקראו שועלים קטנים שמתבלים כרם ד' צבאות כאשר כתב הרמב"ם וכן יש זקנים בעו"ה שאפילו סוגית דשמעתא אינם מבינים לתכליתה ואינם יודעים לעומקה של הלכה כלל רק זקנים בשנים ובלא קניית חכמה ג"כ הם המשתוררים על הציבור ועל הלומדים ומתרימים ומתירים ומסמיכים לתלמידים שלא למדו לפנייהם רק סקבלים תשלומים וגמולים ולהנאתן דורשים כל הימים, או לנו לאותה בושא שאנשי אמונה יודעי דעת נאבדו ואפילו אם נמצא לפעמים חריף גדול ולמדן מ"ם מעשיו מקולקלים ואינו דורש לשמה ולקיים המצוה רק להאריך הפלפול ולגדל השם, ובדרך זה הולכים עכשיו כל התלמידים ואדרבה מלעיגים עכשיו על איזה צורבא מדרבנן שמדקדק ונוהר במצות השם ועוסק בתורה ובמ"ם ונוהר במצות הקלים ומתפלל בלא היסח הדעת בכון גדול כצחוק הוא בעיני התלמידים, ואותו ת"ח מני אלף אלפים אשר ראוי לאותו מלבוש לקנות המביישו בליטרא דרהבא ואם יפסיק לו הדין ינקטו אותו הנסמכים בלבם לומר גם בנו דבר ד' וירדו ג"כ לחייבו המביישים אותם כה"ג וזה חלול השם נגד ההסון ואני הגבר ראיתי כמה פעמים ואיך שנתמלא העיר הומיה בעון זה ולעג הרבה היה מן ההמון שאומרים בעבור זה לומדים הרבה כדי תשלומים וגמולים שיקבלו ליטרא דרהבא והם הנקראים אבות גויקין ותחלת גירוי המדון הוא בלשון הזה: „וכי אתה רוצה שאבייש אותך ואתן לך ליטרא דרהבא ז'“, „יש שאינם ראויים לליטרא של נחשת" (יש"ש ב"ק פ"ח ס"י ג"ה).

תמינה נוראה ואיומה תאר לנו רבינו רש"ל מרבני דורו, תמונה חשכה משחור תארה אשר למינית לבבנו נמצאה גם כן כיום בצבעים שחורים אחרים פה ושם

מן.

מקנא קנאת ד'.

מאד ירגז רבינו הרש"ל עת שמע או ראה אנשים עוברים על דת, מאד יחרה אפו באנשים אשר הוציאו שם רע או בעלי לשון הרע ורכילות

יד.

מגיד לדורו פשעיו.

ויהיו מאשרי העמידה מתעים ומאשריו
מבלעים. (ישעיה קלפיעל י' ט"ו).
על כן על בחוריו לא ישמח ד' (סס ט"ז).

רבינו הרש"ל מתאר לנו בשרר נאמן תכונת בני דורו בכלל ותכונת רבניו וסנהגיו בפרט. הוא מגלה קלוגם ברבים ויחקה דבריו עלי גליון לדוד יולד עלי אדמות, ובאנחה שוכרת גופו של אדם הוא כותב לאמר: „לבי בוער כתנור על עץ ר' שנקרא בשמם בחורי ד' עם הקודש שהם שותים במיני זמר וכמה עונות בידם. העון הראשון, מי התיר להם להיות במחול אחד עם הבתולות, לא זו הדרך אשר הראו לנו חסידים הראשונים וכתבו ודרשו, אז תשמח בתולה במחול בחורים וקנים יחדיו, משמע דיוקא שהבחורים יהיו עם זקנים ובתולות יהיו במחול לבדן אפילו לעתיד קיו האידנא שחשמן מרקיב ביותר והדור מסול בחטא, גם אמר הכתוב בחורים וגם בתולות ולא אמר בחורים עם בתולות כמו שאמר גבי זקנים עם נערים אלא להשמיע לנו הברלן ומאנשי בנימין אינו ראה כי שם לא נאמר שהיו בתוך המחול אלא הכי כתב קרא „וראיתם אם יצאו בנות שילה לחול במחולות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם והיא דסוף הענית נמי שהיו בנות יוצאות במחולות ביום הכפורים ובט"ו באב ואומרים בחור שא נא עיניך וראה. . . . אל התן עיניך ביופי. . . . לא נאמר שהיו הבחורים עמהן במחול אלא שהיו עומדין ורואין אותן מרחוק, ואף זו היתה לשיש שאם תכשר בעיני שישאנה וגם מצוה לראותה מקודם כראיתא בדיש האיש מקדש מה שאין כן הבחורים האידנא שכל הבטתם אינה אלא להנאתם ולשחוק אמרתי מהולל ובעויה האידנא עוברים על אותו שהוא ראש לנעור בשמחת נשואין כשמתערבים אנשים ונשים יחד שאין לברך שהשמחה במעונו כשאנשים ונשים יושבים בבית אחד לפי שאין שמחה לפני הקביה במעונו באותה שעה“ (יש"ש גיטין פ"א ס"י י"ח), „הגאות והקנאה שלא לשם שמם מתרבה וכל אחד בונה במה לעצמו ואין אחד מכיר את מקומו“ (יש"ש ב"ק פ"י סימן י"ד). ומאד הוא מתאונן אשר שחוק וקלות ראש במדה נפרזה שתו קנן באנשי דורו (עמודי שלמה סימן ל"ה). ועד כמה היו הרבנים חביבים בעיני הקהל מתאר לנו ברברים קצרים ואומר: „ועכשיו בעונותינו חוקרים אחרי שני פרטים האלו נעיסות קול וקולו ערב אפילו הוא בעל עבירות לפנינו ואני הגבר אשר ראה עני עמו ואין בידי למחות כי מן הדין שהרב מסנה אחד מתלמודיו להיות שיץ כש"ש הרמב"ם ובזמנינו אם היה הרב בותר מתלמודיו היו בורחים הקהל ממנו אפילו אם הראוי וראוי לכך כדי שלא יקרא שם הרב עליו“ (יש"ש חולין פ"א ס"י מ"ט).

אדות רבני דורו הוא מטיף מלתו ואומר: „מה שמקצת מן הרבנים בקרוב החמירו בענין המבלגנות שרו להו מריה כי רדפו אחר חומרות

כתביו לעיין בהם ואומר עם הספר: „מה שיגעתי ופרשתי . . . שאין לגלות אלא לצנועים כמותך“ (שם), „מהרים גדול בדורו היה ולא היה מן האחרונים כמוהו“ (ישׁשׁ כתובות פ״ד סימן מ״ח). והרמ״א השיב אהבה אל חיקו, זאת נראה. מתוך תואריו שכנה לרשׁיׁל במכתבו וז״ל: „שמו יוצא וטבעו יוצא בנאם הגבר לאוכל ואיתאיל, אשרי לרור ששרוי כתוכו לאות ולמופת כיקותאיל, גדול כשמאי ענוותן כהלל, כל עוף הפורת עליו בשעה שעומק בתורה מיד נשרף כיונתן בן עזיאל, בו סתרין התורה א״ל צפ״ן וסתרי ומישאל, כל הדברים שנשתכחו מחזיר בפלפולו כעתניאל, בספור הנושא ובספור הנשוא או בהגדת התהלה ובמספר הנושא במחויב ובנאה לו נאה לדרוש במוסכם ובטבעי ובמסופק ובמושאל, כי בחכמתו יתהלל המתהלל הוא הגאון שאירי מוהרר״ר שלמה בן הגאון מוהרר״ר יחיאל שׁי״ן“ (שו״ת הרמ״א סימן ז׳). ועל כתבי הרשׁיׁל כתב לאמר: „אני גנוס תוך שאר ספרי קודש כראוי להם, כי כל דבריהם תורה“ (שם). כה נראה את שני הגאונים נתלכדים באהבתם העזה זה לזה. ועתה קורא נכבד צא נא וראה את האמת הגדולה אשר היתה חקוקה בלב הרשׁיׁל ואשר היתה חביבה עליו ביותר מאהבתו העזה לרמ״א ופה ושם נראה את הרשׁיׁל מוכיח על פני הרמ״א אוהבו, ואהבתו לא קלקלה את האמת לאמתו אשר היתה בלבו. הוא מתאונן עליו: „והקיפתני בחבילות חכמות ורובן חיצוניות . . . וחכמת אריסטו הערל אליו היית פונה . . . ואוי לי שעיני ראו . . . וזו היא אשמת הנשיא כמותך“ . . . (שו״ת רמ״א סימן ו״ו ועיין בפרק ב״י). בבקורתו העזה בקר גם ספרי הרמ״א לאמר: „ואל תשגיח בדברי מהרים בספר תורת חסאת בכלל ו׳ סימן ל״ג . . . ואמר על כל מה שמצא אני מאמין ולא ירד לעומק בענין על כן אין לסמוך עליו כלל להקל״ (באורו לשערי דורא סימן ל״ג), „ואל תשגיח בחדשים לבקרים במה שכתב מהרים בתיח שלו כלל ט׳ דין י״ב כי כתב מנהגים מעצמו בכמה מקומות אשר לא ישרו“ (באורו לשערי דורא שער ה׳ סעיף שׁי״), „ומהרים כתב בתיח שכו להקל כדברי המרדכי בלי טעם וראיה ואם היה אומר קבלה היא בידו החרשתי אלא סמך ארב גוברי“ (שם סימן ע״ד). ובמהתלות ובעוקץ חד הוא כתב על שו״ת רמ״א: „מסתפינא שלא יבאו היתומים להחזיק בעזבון של אביהם ולומר השגתו כבר כתוב בעט ברזל ומי ימחקנה? כי קרש היא“ . . . (ישׁשׁ חולין פ״א סימן ר״ט), ומוכיחו ואומר: „ובאלף מחילות יותר היה לסר לעיין בחכמת הדקדוק כי כתבך הם חומה פרוצה לרוב בנוכה ונסתר ונקבה וזכר ויחיד ורבים“ (שו״ת רמ״א סימן ו״ו). כי לבד אשר „נאה לתיח שחיטה לאמן את ידיו . . . ומילה נמי כהג״ . . . אף קשר של תפילין . . . וברכת חתנים ועשיית ציצית“ . . . (ישׁשׁ חולין ס״ ט״ו), „ויוהר בדיבורו קודם שיצא הדבר מפיו וידע אם יהיו נשמעים או לאו“ (ישׁשׁ יבמות פ״ו ס״ מ״ו), לבד כל אלה צריך ג״כ „לכתוב שו״ת ופס״ד אף אגרת שלומים בצחות הלשון“ (ישׁשׁ חולין ס״ ט״ו), והרשׁיׁל בעצמו השיב תשובה ניצחת אדות הגיון וחקי הלשו (שו״ת סימן ט״ו).

חש לכל הגדולים האחרים כאלו מסורה הקבלה בידו מימות הזקנים — אלא אף במקומות אחרים עשה פשרה וכן בכמה מקומות לא ירד לעומקה ההלכה זאת ועוד אחרת לא היו לפניו ספרים מוגהים והעתיקם בטעות כאשר ימצאו בדפוס ולפעמים בנה יסוד על הטעות ההוא" (הקדמתו ל"ש"ש חולין), ומהרי" קארו כתב מאחר שהרי"ף והרמב"ם פסקו להקל הרי נקטינן והיינו לפי סברתו שעשה פשרה בינו לבין עצמו כל היבא שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש חולקים חולכים אחרי הרוב ומי כהתכם יודע פשר דבר? כי לא ידעתי מאין לו סוד ההוא דפסוק בלא סברה וראיה להקל? ועיב אני אומר עליו פשרה כזו וכיוצא בזו חזרת כי אין בה קנין" (יש"ש חולין פ"א סימן י"ב), "רוב דבריו לא שלו הם כי אסורים לשמוע . . . וקושיות דהכל שכנה עליהם יסודו" (יש"ש גיטין פ"ד סימן ע"א), "והאריך בדברים שאין בהם כח" (יש"ש גיטין פ"ה סימן כ"ב), "כל דבריו אין בו מתום" (יש"ש ביצה פ"ד סי' ד'), "ואני אומר שבלא טעם וסברה הוציא דבר זה מפיו" (יש"ש חולין פ"ג סי' צ"ד), "ואל תשגיח בפשרת הקארי בלי טעם וראיה" (שם סימן צ"ד), "והעבודה שנבהלתי על דבריו כי אחד מן התלמידים השוגים לא יפרש סוגיא דתלמודא כן להוציא פשט התלמוד וסוגייתו מדרכו" (יש"ש יבמות פ"ו סימן כ').

יג.

ה ר מ " א.

„ריב לאמת עם אפלסון ושניהם
אהובינו אך האמת אהוב יותר.“
(ר' זלמים סלוי נפתחה לפעולות).

מכל הרבנים הגדולים אנשי השם אשר חיו בזמן הרש"ל בחר לו אוהב ורוע ביותר את רבינו משה איסרלש המכונה רמ"א והרש"ל מכנהו לפעמים בשם „מהר"ם. שניהם, הרש"ל והרמ"א, היו בזמן אחד ובמדינה אחת, שניהם החזיקו ישיבות גדולות אשר מהן יצא דבר ד' זו הלכה, שניהם אוזנו וחקרו ספרים רבים העומדים לנצח בספרות התלמודית עד היום הזה, ושניהם כרתו ביניהם ברית אהבה וידידות, אהבת הרש"ל להרמ"א נכרת מתוך דבריו: „אני מקבל עלי מהיום שאהבתך תהי' חקוקה בלבי והלואי שתהא מצדך נערך החצי" (שו"ת רמ"א סימן ו"ו). והרש"ל שלח לו

המשובש בעל מגדול עוזי (שם פ' סי' ב'), וסותם דבריו כמצליף ומקלקל ומעוות הדברים בלי מעם וריח ועובר בבל תשחית הדיו (הקדמתו לישיש חולין), ומה אעשה שכך דרכו שהלשון מדבר ולבו אין עמו כאשר כתבתי בפ' החובל ויתר מקומות שאין לסמוך עליו (ישיש יבמות פ"ד סימן ד').

ועל השו"ת בנימין זאב כתב לאמר: „ולא ראה תוכן הגמרא וגנב דעת הבריות כאלו דקדוק בעומק ההלכה וזהו חלול השם שעשה פסק להכריע בדעתו מדעת הגמרא ולא ראה אותה מעולם ע"כ אני אומר ומוזהיר לרבים שלא ילך שום אדם אחר ספרו אפילו לאיסור וק"ו להיתר כי כל דבריו גנובים וארוכים בפלפול שאינו לצורך וכנגד פנים מראה אחר ולא הלך בדרך המחברים כגון מהרי"ל ז"ל מהרא"י ז"ל ומהררי"ק ז"ל ומהרר"ו ז"ל שכל דבריהם נכוחות. ואפילו מהררי"ק שמאריך הרבה מ"ם דבריו קשורים כשלשלת של ברזל ומגיע עד רום שמים לרוב חריפותו. ושרי לו מריה אם הוא צדיק למה הביא הקב"ה תקלה על ידו הלא הוא היה הכותב ונתן לדפוס הספר מידו ומפיו. ובהיותי עוסק עדיין בחבור זה ראיתי במקרה מה שכתוב . . . ואפילו לדבריו הוא משובש . . . והמעין בדבריו יראה שמביא הראיה כמתעסק וכמצליף בלי מעם וריח ע"כ יפה אמרתי עליו (ישיש ב"ק פ"ח סימן ע"ב).

יב.

מ"ר הרב יוסף קארו.

בימי הרש"ל התנוסס שם הרב יוסף קארו וספריו הנודעים המילו רעש בין חתלמודיים ונודעו. עולם ההלכה ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה. ורבינו הרש"ל יצא לבקרו בחרב פיפיות לאמר: „אשר רבינו יוסף קארו עשה פשרות בעניני פסקי הלכות מדעתו מסברת חכרם ברוב הפעמים באיסור וחיתר נגד חקבלח אשר קבלנו ונהגו עד הנה, והתלמידים הולכים אחרי דבריו ופסקיו ולא ידעו שבנפשם הוא, שהוא חברי"ע כמה פעמים נגד התוספות והפוסקים אשר אנו נוחגין כוותיהו. . . . כי כך הענין הרע אשר לפניהם מה שכתוב בספר יאמינו אם יעמוד איש חי וצוח בכרוכיה שאין הדין כן בראיות גמורות או אפילו בקבלה לא יחוש לדבריו ולא די בזה למהר"י קארו מה שעשה פשרה על אלו שלשה הגדולים הריף והרא"ש והרמב"ם חיבא שחוששו שנים מהם דאולינ' בתרייהו ולא

החולקים, ומשום הכי במקום אחד תמצא תימה וכולה בקושיא ובמקום השני תמצא מתורץ" (הקדמתו ליש"ש חולין), "דרך התוספות לשנות סתמא ולחזור אח"כ מן הסתם ושונה פלוגתא" (בב"ב קכ"ב), "דרך התוספות פעמים באריכות ופעמים בקצרה" (יש"ש קידושין פ"ג סי' ב'), "לפעמים מקדימין ולפעמים מאחרין" (שם), לכן, לא די שלא הספיק לנו חיבוריהם אלא שריבתה מהם המבוכה, והתורה לא נעשית כשתי תורות אלא כתרין דורות מרוב ריבוי החלוקות וכל אחד בונה במה לעצמו וכאילו כף מאזני צדק בידו ובשקל הקודש הוא שוקל וכמכריע כלפי כף וכותי" (הקדמתו ליש"ש חולין), וברוח אמיץ הוא אומר, "סברה זו (מתוספות) היא מגומגמת מאד" (ב"מ מ').

יא.

מגדול עוז, שו"ת בנימין זאב.

בבקורת עזה ונמרצה יצא הרש"ל נגד הבי' ספרים הללו, "מגדול עוז" על הרמב"ם ו, "שו"ת בנימין זאב", שני ספרים טובים ומעולים ממחברים גדולים ונודעים לשם בספרות התלמודית. על הראשון הוא כותב לאמר: "מרוב שבושיו לא כתבתיו ושירי ליה מריה אף שהיה חכם ותלמודי בודאי, אבל מי שמעיין ברוב דבריו ובפסולו ומעיין אח"כ בשמעתא יהיו דברים זרים ומבולבלים ואינם מתוקנים. . . והאריך בשבושיו. . . וכל הקוראים בו מבלי שמורגלים בו ויודעים מקור מצבו יסתמרו שערות ראשם מהריסו ומבלבלו אבל ת"ל כבר אני יודע אופני מרכבתו באיך ומה יתנהג עד שאין אני מתמיה בעינו כי כך דרכו. ובודאי כבר נתן עליו הדין בחבורו ועליו אני אומר וטוב היה לו השתיקה. . . ע"כ אין לסמוך על הכרעתו בשום אופן אם לא שמביא ראיות עצומות ואז נסמך על הראיות ולא עליו" (יש"ש בבא קמא פ"ח סימן ט'), "והמגדול עוז רצה לישבו וצלל במים אדירים וחרס בידו העלה" (יש"ש ב"ק פ"ב סי' כ"א), "ואל תשגיח בדברי המגדול עוז. . . וכל דבדיו טעותים והפוכים כי כן בעו"ה" (שם פ"ה סי' ט'), "והאריך (הניל) מאד בדברים שאין בהן ריח וטעם" (שם פ"ה סי' ט"ג), "והאריך בדברים שאין בהן טעם בדרכו" (שם פ"ו סי' כ"ד), "וכבר ידוע דרכו המשתבש" (יש"ש גיטין פ"ב סי' ל"ו), "ומאריך בדברים שאין שכל ואפילו רמיות תבונה לא השגתי מדבריו וכבר כתבתי דרכו בפרק החובל" (יש"ש ב"ק פ"ט סי' נ"ט), ואל תשגיח במה שרצה בעל מגדול עוז. . . כי לא ראה באור השכל" (יש"ש כתובות פ"ג סימן ז'), "והמגדול עוז כתב. . . אל תשגיח ביה כל עיקר כי כן דרכו כאשר כתבתי בפ' החובל" (יש"ש יבמות פ"ח סימן י"ח), "ומה אעשה על

י.

הרמב"ם ותוספות.

בקורתו החדה אשר עשתה קנה בלבו כה גברה חילום עד אשר דבר גם ב„משה“ וב„ידו החזקה“ ו„דבר על השמש בחצי השמים, לכסותו תחת כנפים“ (*) ואומר: „אמת שהרמב"ם הספרדי עשה חבור נאה מכל אשר היו לפניו בענין זה שהיה מסודר בהלכותיו ובפסקיו . . . ובאמת לפי דעתו ושכלו כתב כל התורה . . . ומ"ם הוא אינו מקובל בשכל הנקנה מאחר שאינו ידוע מקורו ובאמת כתב עליו ר"ם מקוצי שהוא כחלום בלא פתרון וכו' וכמה פעמים השיג עליו הראב"ד בדברים נכוחים לעין כל בדבר הנראה לעינים והמגיד משנה בעצמו כתב כמה פעמים שהוא ט"ס“ (הקדמתו ליש"ש חולין), „ואמת שכבר שקל הרב למטרפסיה שעמד אחד מאנשי דורו והוא החסיד הטהור הראב"ד אשר השיג עליו בכמה מקומות בלי ערך וחשב אותו לנקלה כאחד מן הטועים המקלקלים בלמודם ומהרסים וגם לרוח יתירה ולא עוד אלא מה שכתב הרמב"ם בספרו שהוא מין כתב הוא שכמה גדולים וחשובים ממנו הלכו בו המחשבה (**). צא וראה איך דימהו ולמה חשבהו“ (שם), „לא כדעת הרמב"ם שכתב“ (כרכות ל"ד), „דאין לו רבינו משה לגזור גזירה חדשה שלא הוזכרה בתלמוד“ ? (שו"ת ל"ז). „אף שרמב"ם גדול בתורה הוא . . . לא אשא פנים בתורה ובדקתי עד שידי מגעת“ (יש"ש חולין פ"א מ"ב), „אין דברי (הרמב"ם) אלא דברי נביאות“ (יש"ש ב"ק פ"ד סי' כ"ז), „והרמב"ם והסמ"ג לא דקדקו בסוגיא זו ושגגה הוא לפניהם“ (יש"ש קידושין פ"ב סי' כ"ז). עתה צא נא וראה מה שכתב הרש"ל אדות התוספות: „לולי חכמי הצרפתים בעלי התוספות שעשאוהו (לתלמוד) ככדור אחד . . . ונמצא מיושר התלמוד ומקושר וכל החתימות יתפשרו ותוכן פסקיו יאשרו“ (הקדמתו ליש"ש חולין ועיין בפרק ב'). ועל „פסקי התוספות“ הוא חורץ משפטו „שיש לסמוך עליה אם לא שחולקים עליה גדולי המחברים כי פסקי תוספות נקראו ולא סימני תוספות“ (יש"ש קידושין פ"א סימן י"ב).

אולם אם שחכמי הצרפתים בעלי התוספות מצאו חן בעיניו ביתר שאת ועז מחכמי הספרדים (עיין פרק ד') עכ"ז אין דעתי נוחה גם מהם בגלל מכל כל באמרו: „אף כ"ז לא הספיקו לאחרונים אם מצד המחלוקות שעמדו אחרונים אשר באו אחריהם והוסיפו וגרעו חלקו ושנו, ולא נאותו להם בכל הדרך אשר דרכו ולקחו להם מכל אשר בחרו, או מצד שבעלי התוספות בעצמן חולקים בכמה מקומות ודבריהם סותרים זה לזה בסבה שבמקום אחד הוא דברי ר"ת ובמקום השני הוא דברי ר"י ור"ב א ויתר

(*) לשון הרמז"ן על הרמז"ס.

(**) עיין ב„ישורון“ שנה ד' שהו"ל ידידי הרמ"ג דר. קאנזאק מלמד „רמז"ס אמת ותיכחו אמת“ מלח ידידי הרמ"ג שה"ס ה"יו ועיין בחולדות חכמי ישראל מלח הרמ"ס רמ"ס ס"ז לז 116—117.

מ.

הגאונים, שאלתות והלכות גדולות, רש"י ור"ת.

לעומת זה אשר הבאנו למעלה שרבינו הרש"ל היה מבקר חרוץ ולא נשא פנים לשום אדם, על כל זאת נהג כבוד ב„הגאונים“ והאיר להם פניו לאמר: „ולא נהירא . . . לחלוק על קבלת הגאונים“ (יש"ש יבמות סי' כ"ה), „ולא נשוה לגאון עולם טועה או להיות מבלבל דבריו בלא משפט“ (שו"ת ל"ו), „ולא משוינן לגאון שוגג“ (יש"ש ב"ק פ"ט סימן ל'), וחליצה לי לחלוק על הגאון“ (יש"ש יבמות פ"ד סי' ט"ז), „וכשאדם טועה בפסקי הגאונים כטועה בדבר משנה“ (שו"ת ל"ו), „דברי ר"ח ברוב דברי קבלה הן“ (יש"ש ביצה פ"ה סימן י"ט), „מאחר שר"ח שרבריו דברי קבלה פסק כן“ (יש"ש גיטין פ"ו סי' י"ג), „מאחר שדבר ר"ח דברי קבלה“ (שם פ"ג סי' ט"ו). ברוב המקומות הוא (הר"ח) עיקר ודברי קבלה“ (שם פ"ו סימן י"ב), „נראה שלא לסור מדברי ר"ח והגאון שכל דבריהם דברי קבלה“ (יש"ש יבמות פ"ג סי' ט"ז).

על דבר השאלתות הוא אומר: „דאין להקל בהם כלל כי דבריהם דברי קבלה“ (יש"ש יבמות פ"ב סי' ט"ז), „מאחר שכתבו האחרונים בכמה מקומות שאין לסור מדברי השאלתות שרוב דבריהם דברי קבלה גם כן אלך בעקביהם ולא אוזו מפירושים“ (שו"ת רש"ל סימן וי"ו), לעומת זה „גירסת הלכות גדולות אינה עיקר“ (ברכות ס"א). על רש"י הוא אומר: „מי זה הוא ואי זהו אשר מלאו לבו להקל בדברי רש"י אשר מימיו אנו שותים“ (יש"ש יבמות פ"ד סי' כ"ב), והוא „עמוד העולם“ (יש"ש חולין פ"א סי' י"ב). על כל זאת אומר לפעמים, „ולא כרש"י“ (עירובין י"ג), „במלו דברי רש"י נגד השאלתות“ (שו"ת סי' וי"ו), „כמה פעמים — יאמר הרש"ל — פירש"י המשנה אף שאינה כ"כ נוטה אחר הסוגיא רק שלא לחלק המשנה“ (יש"ש ב"ק פ"ח סי' כ"ז), על פירש"י בד"ה בהדי הדדי (שבת צ"א) ועל פירש"י בד"ה ורי שמעון (שם צ"ג) אומר אשר איננו מפירש"י (שם), „שוה אינו מפירש"י (עירובין מ"ב), „ולפי הנראה שאינו מפירש"י“ (ב"ק ק"ה), „דכל זאת אינו מלשון רש"י“ (שם נ"ג). כבר אמרתי לך (בפרק ב') אשר הרש"ל היה מחבב את חכמי הצרפתים וכמו כן מחבב את הרבינו תם ומכנהו בשם „פה קדוש“ (יש"ש יבמות פט"ו סימן י"א), ואמלא נשתכחה תורה מישראל החזירה בפלפוליו“ (יש"ש קידושין פ"ג סימן ב'), „וקבלה היה ביד הרא"ש אשר ר"ת היה גדול בחכמה ובמנין יותר מן הרמב"ם (הקדמתו יש"ש חולין, ועיין בדודיד ח"ה צד 66).

אמרתי פני עליון כולהון אכן כאדם ידרושון ולכן לא אאמין לשום אחד מן המתבררים יותר מתבריו אף שיש הכרע גדול בין מעלתם למי שהורגל בהם בעיון רב מ"ם התלמוד הוא הסבריע ראיות ברורות יתנו עדיהן ויזדקו. ולפעמים מחבר אחד כיון ההלכתא ולא מטעמיה. מי היה גדול בחכמה ובמנין כרית בוסנו והוא התיר אשה שוינתה עם הגוי לכשיתגייר וכתבו עליו כל האחרונים אשר לא הגיעו למעלתו שטעה בראיה ובמופת" (הקדמתו ל"שיש חולין"), ומה נאה למגיד משנה שאינו נושא פנים לעולם" (יש"ש ב"ק פ"ח סימן ט'), "כי מימות רבינא ורב אשי אין קבלה לפסוק כאחד מן הגאונים או מן האחרונים אלא מי שיוכשרו דבריו להיות מיוסדים במופת חותך על פי התלמוד והירושלמי" (הקדמתו ל"שיש חולין"). ובאומץ רוח הוא מבקר את כל: ורבי אליהו מורחי לא דק בפירוש החומש" (שבת פ"ט), "בזה טעה הרב חגדול ר' אליהו מורחי" (יש"ש יבמות פ"ב סי' ט"ז), ולא כדעת הרלב"ג וסיעתו" (שם ט"ז). על הרשביא הוא אומר: "ומילתא פריחה בשמועה פולחת ע"כ היא נדחת" (שו"ת י"ד). על פירוש רבנו בחיי בדרך סוד הוא אומר: "וכך הוא בעיני כפתרון חלומות . . . אינה אלא דרך ררש של תהוי" (שו"ת סימן ע"ג), "לא אשנחין בו (בר' פרק) כל עיקר ובטלה דעתו . . . מי הוא הנביא שהגיד לו גזירה זו וכי ולית מאן ראשנה ביה" (שו"ת ל"ט). על הטור הוא אומר בדבר אחד "שלא ירד לעומקה של הלכה ושיטת הגאונים" (שם סימן פ'), "ומעה טעות גדולה" (יש"ש יבמות פ"ח סימן ל"ה). עוד כותב על הטור: "והעולם סברו שכך הוא בהחלט כאלו הלמ"ם הוא ואינו כן כי מה לי שהסכים עם אביו אנו לא מסכימים עמו בדבר הלכה וכן הוא בכמה מקומות באיסור והיתר דלא נהיגין כוותיה" (יש"ש חולין פ"א סימן ל"ב). על הכלבו הוא אומר "ואין זה אלא נביאות דמנין לנו להקל מסברת הכרס" (שו"ת סימן ע"ה), "בדברי הר"ן מצאתי כתוב כמה טעמים שאינן עולין על הדעת" (יש"ש חולין פ"א ס"ה), "ובל זה דוחק (דברי הר"ן) ואינו שוה לי" (יש"ש קידושין פ"ד סי' ג'), "ושרי ליה מריה לרב הגדול רמב"ן" (יש"ש חולין פ"ח סימן ס"ד), "על מה סמך הרמב"ן שחולק על התלמוד ודורש מדרש לעצמו כאשר ישר בעיניו" (יש"ש יבמות פ"א סימן ה'), "ואל תשגיח בספר המרדכי שתמצא דעות חלוקות זה אומר בכה וזה אומר בכה והם מפוררים" (יש"ש ב"ק פ"ט סימן ל'), "ואל תשגיח בדברי המרדכי" (עמודי שלמה סימן ס"ה). מכל אלה נראה בעליל איך הבקורת* הנאמנה היתה נר לנתיבותיו, ומעולם לא השגיח על המאמר ביחס הנושא** (סוביעקטיף) כי אם ביחס הנשוא (אביעקטיף).

* עיין גרעסן געמיינטע דער יודען IX זייטע 436.

** עיין מה שכתנתי בהלפירה תרנ"ה נ"ל. 142.

ח.

ה בקורת.

ואפילו על גדולי הראשונים מצינו לרשיל
שחולק עליהם כי לבו כלב הארי.
(נודע ציטוט מנחל נ' מ' יו"ד סי' נ"ג.)

מה גדולה נחיצת הבקורת לספרות! מה רוממה ונשאה היא הבקורת
הנאמנה! בלעדה היתה הספרות כלא היתה וידה היתה על התחתונה.
משל למה הדבר דומה לכרם גדול ורחב ידים, בלא כורם ונוטר באין
איש שם עליו לב, פה ושם נראה בו שמיר ושית קוצים וברקנים, ופה
ושם אין משטר וסדר רק צלמות ואייסדרים, והרואהו ישום עליו בשפתיו
וישליך עליו נעל. לא כן אם יבא הכורם ויעוקהו ויסקלהו, את השמיר
ושית ישליך הלאה ויעשה בו משטר וסדר, או אז כרם יפה אף נעים
יקראו לו. כן הדבר הזה, לולא הבקורת אזי עלו קמשונים בכרם הספרות
וספני הסלונים הרעים לא ינכרו עוד גם האלנות הטובות. הוא הדבר אשר
אמרתי: נחוצה מאד מאד הבקורת לספרות ולא נשנה אם נאמר כשם
שאי אפשר בקורת בלי ספרות כמו כן אי אפשר ספרות בלי בקורת, ואחזוין
ודבוקין זאת בזאת כשלהבת בנחלת כ, מושכל בשכל. הבקורת תטהר
ותזכר את הספרות מכל סיג וחלאת באור האבוקה אשר בידה האחת
ובדגל האמת אשר בידה השניה תחפש ותבדוק בחורין ובסדקין עד מקום
שידה מגעת. הבקורת הנאמנה לא תשא את פני כל במקום אשר תמצא
נגד האמת, לא תתהדר פני זקן וגדול, כי השגיאה לפתח כל אדם באשר
הוא אדם רובצת. מפניה נדחה, כל גם האהבה והיראה שני העמודים
החזקים אשר עליהם הושתה כל עולם החיים, והאיש אשר שם לו בקורת
נאמנה כזאת בדרך למודו לקו, אזי בלי תפונה יגיע אל מטרת האמת וכל
דבריו על אדנים חזקים ונאמנים יטבעו. ואיש כזה ראה זה מצאתי את
רבינו הרש"ל, אשר במקום שמצא אחד דיבר דבר נגד האמת לפי דעתו
יהיה מי שהוא אינו נראה דבריו (יש"ש קידושין פ"ג סימן ה'), דאף
דנפק מפומיה דגברא רבא לא צייתין ליה (יש"ש קידושין פ"ב סימן א'),
מה שכתב (המהרי"ק) שמי יכנים ראשו בין הרים גדולים בין רש"י ור"ת
להכריע וק"ו אנו יתמי דיתמי ע"כ, בזה אינני מסכים עמו כי בודאי יפתח
בדורו כשמואל בדורו (יש"ש ב"ק פ"ב סימן ה'), לא נשאתי פנים לשום
אחד מהם או לבטל דעת האחרונים שבאו במגילת ספרים בביאורי הפוסקים
והתשובות ובכמה מקומות שגו מבלי עיון שכל הוך . . . אף שהדור
שלפנינו לעת ההיא מרוב חלשות ורפיון ידים אין יכולת בשכלם להשיג
שגדול אחד מן המחברים יטעה בדמיונו וסוברים מ"ש בכתב ישן אין
להרהר אחריו . . . אבל האמונה באמונת שמים שהוכחתי כמה פעמים
בפרט מן הפוסקים האחרונים שטעו בכמה מקומות מן התלמוד כא' מן
התלמודים הטועים בעיון הלכה, ע"כ שמתי פני כחליש לאמר עליהם

ז.

ה מ נ ה ג.

אחד, העמודים אשר התלמוד נשען עליהם הוא המנהג. המנהג הנהוג בישראל הוא כחק, יען כי המנהג שנשתרש בעם בלי ספק נוסד באיזה זמן על פי חכמים שבדור ועל כן יש לו ערך תקנת חכמים (דור דור ודורשיו ח"ב צד 68). לכן על פי רוב מרום ונשא הוא המנהג בעיני התלמודיים וכמו כן בעיני רבינו הרש"ל אשר גזר אומר: "מנהג אבותינו תורה היא" (שו"ת רש"ל סימן ס"ג), "משום אל תמוש תורת אמך כלומר מנהג אבותיך היא תורה" (באורו לשערי דורא סימן נ"ח), "ומנהג מבטל הלכה ודין חכמי התלמוד אעפ"י שמצאו לו סמך מן המקרא ולאו דווקא מנהג חכמים אלא אפילו מנהג ספנים וחמרים" (ישיש ב"ק פ"י ס"י מ"ב), ולפי השתנות המנהג משתנה הדין כמו שכתב הרא"ש בפ' המניח (ישיש ב"ק פ"ח סימן כ"ז), "ומאחר שמנהג תורה היא וכבר נהגו כך מימים קדמונים" (ישיש גיטין פ"א סימן ס"ג), "לכן אין לשנות המנהג אלא כמו שנהגו" (שם ס"י י"ב), "ובמקום שנתפשט המנהג אל הסתור המנהג" (באורו לשערי דורא בדיני טחול), "שאין לשמוע לו מאחר שנהגו מאבותינו הקדושים" (ישיש קידושין פ"א סימן ס"ג), "ואין מצוין בינינו מופלג וגדול הדור בימינו לשנות עליו המנהג" (ישיש גיטין פ"ה סימן כ"א), "ולא מלאני לבי לחלוק על המנהג מאחר שיצא מפי קדמון" (ישיש יבמות פ"ב סימן ח"י), "ומפני המנהג אני מושך ידי" (באורו לשערי דורא ס' ע"ד), "וחלילה להקל לכתחלה בזמן הזה כי כבר פשט איסורא" (שם סימן נ"ח). לכן הוא נוטה להחמיר בלקיחת שתי נשים (שו"ת רש"ל ס' י"ד וישיש ביצה פ"א סימן ט"ו) ומבטל דעת הרשב"א בתשובותיו (עיין מהרי"ק שורש ק"א) שאמר שר"ג לא גזר אלא לסוף אלף החמישי. "ובמדינתנו וכל ארץ אשכנז נתפשט חרם דריג מאור הגולה שלא לישא שתי נשים כלל וכלל" (ישיש יבמות פ"ו סימן מ"א), ואם איש הישראלי לקח שתי נשים, אזי ידי עמכם בראשונה למחיה. בסילא דלא מיבע דמא והריני נגרר אחריכם בנחיש הוחל על העפר להטל בו ארס וחמת עד שישוב מרשעו" (ישיש יבמות פ"ו סימן מ"ב), כי "מנהג אבותינו תורה היא" (שם פ"ד סימן ל"ד).

אבל איש האמת כהרש"ל אשר לא נשא פני כל (עיין פרק ח"י) לא נשא פני המנהג בכל מכל כל, ולפעמים אמר על דבר הנהג באומה שהוא מנהג שטות כמו "הסרת הצפורן" (קודם רחיצת התליצה) מנהג שטות והבל הוא" (ישיש יבמות פ"ב סימן ח"י), "אותן שרוקדים וקופצים למעלה בעת הקדושה לפי דעתי מנהג שטות הוא" (שם סימן כ"ח), "וכנראה מנהג שטות הוא" (שם סימן ל"ב), "ואין לחוש למנהגא" (ישיש כתובות פ"א סימן ה').

לנו להחמיר כי? מאחר שלא נזכר (שם סימן פיה), כי „מנין לנו להחמיר בסברות רחוקים שאין לנו בנין ויסוד“ (שו"ת רש"ל סי' ה'), „ושלא נגזר בימי התלמוד והגאונים“ (ישיש חולין פ"ח סימן י"ד ושו"ת ל"ו).

„וכי עיקר דאין להוסיף בטרפות מה שלא מזכיר התלמוד אפילו ברמז“ (שם פ"ג סימן ל"ב וליד), כי „מנין לנו לגזור היכא שלא גזרו התנאים והאמוראים“ (ישיש גיטין פ"א סימן י"ד), „ופשיטא שאין להחמיר נגד התלמוד“ (באוריו לשערי דורא סי' ע"ו).

הלשון שבה דברו חכמי התלמוד? יאמר כה: „התנא לא דיבר בלשון ארמי אלא בלשון הקודש“ (סוכה כ"ח), „וכל שמות התנאים נחצבים מלשון הקודש ובלשון זה היו משתמשים ומשום הכי כל המשניות נעתקו בלשון צח הקודש כאלו הוא לשון המקרא ממש. והאמוראים שכל שיחתם והווייתם בלשון ארמי ע"כ רוב שמות מלשון ארמי שאינו מצה לשון הקודש. רב פא רב הונא אבוי וכל עשרה בני רב פא“ (ישיש גיטין פ"ד אות ה'). מה עמקו מחשבות הרש"ל ורעיוניו כי רמו אדות דרשת חז"ל. עין תחת עין ממון וי"ל: והא דמשלמין העין והיר בדמים ולא נימא עין תחת עין ממש, יליף בגמרא מכמה קראי. והנה כתב הרמב"ם: „ואף על פי שדברים אלו נראין מענין תורה שבכתב כולם מפורשים הם מפי מרעיה מהר סיני, כולם הלכה למשה מסיני הן בירינו ובזה רמו אבותינו דין בב"ד של יהושע ובב"ד של שמואל הרמתי ובכל ב"ד וביד שעמדו מימות מרעיה עד עכשיו עכ"ל ולא הבנתי דבריו דהא כמה ג"ש וכמה קראי דריש תלמודא על זה ומה צריכין לקבל איש מפי איש? ואם קשה לו להוציא הפסוק עין תחת עין מירי פשוטו ע"י דרש ובזה יש מקום ופתחון פה למינים וצדוקים ע"כ כתוב שהוא מן הקבלה וכן דעת הראב"ע בפירוש החומש והנה לריק עמלם דאיך נאמר שעין תחת עין ממש אם כן כה"ג חבורה תחת חבורה . . . והא כתיב והכה איש את רעהו באבן או באגרוף רק שבתו יתן ורפא ירפא ואם היינו ג"כ משלמים בגופו למה צריך רפוי ושבתי דהא לדידיה גם כן יהיו רפוי ושבתי. ואף שבתלמודא דוחה ראייה זו דילמא זה המכה סלון בשר מהר והמכה הראשון לא יתרפא כי במהרה, אם כן ישלם לו המותר ס"ס פשטא דקרא לא איירי כה"ג וגם כן אין הסברא נותנת שהוא ישלם זה המותר מאחר ששילמו לו בגופו. בפרט למינים אין זה דבר נוחה ותלמודא דידן דפריך זה היינו שרוצה להביא ראייה ברורה כשמש וזהו שכר לימוד התורה ללכך כל דבר הטוב ולהגדיל התורה. ואם נאמין במאי דפריך תלמודא איכ גיב נאמין בהכרח לתשובתו ע"י גזירה שוה ויתורי קראי לכן נראה שדברי חכמים מספיקים אף זולת הקבלה (* כלל. (ישיש ב"ק פ"ח סימן א.) ובדרך הגיון מפרש, מהכא לקרחינאיה (שבת קנ"ב), דמקום היה ששמו קרחה ושאל אותו כמה יש מפה לשם וכדי להקניטו על הקרח שלו נתכוון, דאליב אין זה אפילו מדרך המליצה ושחוק. וכן גזוינא הוא שם מקום (שם).

(* עיין בהפסדה ח"א ט"ל ע"י ידידי הרב סג"ל סופר משיח ה"ר סלל דוד כסן פריווים ה"ו א"נ דוולקא מלמדו הנכבד דנרים ככתנן.

הוא אומר אשר, לא יאמר התלמוד דרך חדות (עירובין ק"ב), המדקדק בלשונם (של חז"ל) ימצא שכינונו בלשונם לדבר בלשון צה ונקי' (כתובות ק"ג), ולפעמים הביאו מקרא, ואין שייך לבאן אלא שהגמרא מזכירו לתואר הפשט ולצחות הלשון (שבת קמ"ט). הוא חרץ משפט אשר כל דבר ודבר שיצא מפי חז"ל לא יפול ארצה בשום ענין ואופן, אפילו יצאו כמה ואמרו: שכן ראינו אנו מכחישים אותם כדי שיהיו דברי חכמים קיימים ולא נוציא לעז על ד"ת ונקיים דברים של אלו וכו' ואם יתחזק בטעותו ויאמר לא כי אהבתי דברים זרים והם אשר ראו עיניהם ואחריהם אלך נאמר אליו להוציא לעז על דברי חכמים אי אפשר ויבטל המעיד ואלף כיוצא בו ואל תבטל נקודה אחת ממה שהסכימו בו חכמי ישראל הקדושים הנביאים ובני נביאים' (יש"ש חולין פ"ג סימן פ'), אולם: כל זאת הוא רק לענין נפקותא לדינא אבל אדות דרשה כתב בעצמו, ומה שדרשו צא תאמר הכנס אל תאמר דרשה בערמא הוא" (שבת פ"ב), ואומר, אבל לפי פשוטו, "תחלת דבר" הוא כמו תחלת דיבור כמו שפירש"י גבי בראשית ברא' (פסחים פ"ז יע"ש), ואינני כחולק על התלמוד שהרי אין בו נפקותא לא לחיובא ולא לפטורא (סנהדרין ג"ב ועיין במבוא התלמוד בסופו). על דעתו דברים שיש להם הכרע מן השכל ישרים המה אף על פי שאין להם הכרע מן התלמוד באמרו: "והנה דבריו הראשונים ישרים מצד השכל והסברא נותנת מעפ"י שאין לה הכרע בתלמוד" (יש"ש גיטין פ"א סימן ל"א), וכל אותו הדעת אף שאין להן הכרע מן התלמוד אבל מוכרעין הן מעצמן וישרות הן' (יש"ש יבמות פ"ג סימן י"ד).

לפעמים יגזור משפטו במקומות אחדים, בתלמוד שכל העולם אינו כדאי ליה' (יש"ש קדושין פ"ג סימן ב'), לאמר: "אין זה לשון התלמוד" (שבת ס"ט), כל זה אינו מלשון הגמרא (בב"ב ק"ל), "זה אינו מן הגמרא" (שם קמ"ג). אומר שהונה אח"כ בספרים ואינו מלשון התלמוד" (יש"ש חולין פ"ה סימן ק"ל).

גם הוציא משפט לאמר: שדרך הגמרא לשנות המקראות (ברכות ס"א), "ולשנות לשון המשניות שמביא מסדר זרעים או מהרות" (שבת פ"ט). "כל היכא דליכא הכרע מן התלמוד — יאמר הרש"ל — ראו לתפוס דברי חכמים, וידוע שהיה (הרמב"ם) מן החכמים הגדולים ובעל סברא" (יש"ש חולין פ"ג סימן י"ז), כי "המעין בדברי הרמב"ם יראה איך שחכם גדול היה' (יש"ש חולין פ"א סימן ס"ט), "בעניני הדמיונות והטבעים והציוורים ולבו ראה מה שלא ראו אחרים" (שם סימן נ"ג), ובפרט בעניני הטרפות שחכמת הרפואה והטבע מסייע לבחור דברי אמת מה שאינו מבורר מן התלמוד" (שם פ"ג סי' י"ז), "והוא היה אב לכל הרופאים והטבעים" (שם פ"ז סימן ט"ו ופ"ה סימן י"ד), אף שדברים כאלו אין לסמוך על אלי החכמות . . . מ"מ מה שנוכל לקרב דברים התלויים במקור הטבע למקור נובעו שלא יהא כחוש השערה נגד התלמוד ודברי הגאונים, נעשה" (שו"ת רמ"א סימן וי"ו). האמנם, חלילה להאמין ולהקל מה שהוא נגד דברי רבותינו (יש"ש חולין פ"ג סימן נ"ה), אולם, במקום, שאין לנו הכרע צא מן התלמוד ולא מן הגאונים לגזירה זו' (שם פ"ה סימן נ"א), למח

ו.

התלמוד, ההלכה והאגדה, כלליותיהן ופרטותיהן, שמות התנאים והאמוראים, ולשוניהם.

מסולאים בתרשיש. זה התלמוד
שהוא כיום הגדול" (סיד רנה).

אחת דבר רבינו הרש"ל: „כל הנמצא בדברי חכמי התורה מימות משה רבינו ע"ה עד עתה הן החכמים שהוא (שלמה) אמר עליהם דברי חכמים כדרכונות . . . כלם נתנו מרועה אחד" . . . (הקדמתו ליש"ש חולין). „ותועלת הוא (הוויית דאב"י ורבא) לאדם אפילו מכל חכמות המשנה ואפשר אף ממרכבה ומה שנקרא קטן משום שהוא סחמת חמרון הידיעה, שאלמלי זכור לנו כל הלכות ממש רבינו ע"ה לא היינו צריכין לה. עוד נ"ל לפרש שקראו קטן כפשוטו שהוא בערך העצם למרכבה אבל לעולם דבר גדול הוא לנו ומוכרח ברוב תועלתו ואמשל לך משל כעין לחם ובשר". (סוכה כ"ח ועיין בכסף משנה על המדע).

התלמוד היה בעיניו יותר רב התועלת מן המשנה, לכך אשר אמר כי „תועלת הוא לאדם אפילו מכל חכמת המשנה" (שם), אמר „דמשנה שיש עליה תלמוד היא עיקר יותר מהמשנה שאין עליה תלמוד" (בבא מציעא צ"ב), „ואין למדין הלכה שנאמרה בתוך המשנה או הבריייתא כי אם בגמרא" (בבא בתרא ק"א).

והרשות „היה ביד החכמים לדרוש פעמים בסגנון זו ופעמים להיפך . . . וחלילה שהיה בלי כיון אלא שדעתנו קצרה מדעתם וכל אחד צריך להעמיק בלבו אולי ימצא תוכן דעתם" (סנהדרין פ"ד).

כמה בעיות שנאמרו בתלמוד ולא נפשטו — יאמר הרש"ל — אם היה חכם אחד אפילו בומנינו מביא ראייה לפשטיה הרשות בידו ואולינן בתריה כי מאחר שלא נאמר תיק"ו א"כ בספק עומד עד שיתלבן דך פשיטתו" (יש"ש ב"ק פ"ב סימן ה') לא כן „היכא שנסתמא הבעיית דתלמוד בתיק"ו ולא נפשטה אין רשות לשום גאון בעולם לפשטה מכתניתין או מבריייתא או מסברא דהוי כחולק על תלמודא דרבינא ורב אשי" (שם). „מאחר שרב אשי ודורו שחתמו התלמוד וכתבו עליו תיק"ו אלמא שהניחו בספק איסור עד שיבא אליהו" (יש"ש ביצה פ"א סימן מ"ג) ו„היכא דאיתא בעיא בתלמוד ולא פשטוה בספיקא עומדת ומסיק אח"כ את"ל . . . משמע שכך הוא הלכה ונוטה דעת התלמוד או לחייב או לפטור ואינו עומד עוד בספיקא. אבל היכא דאקשי . . . מרישא וסיפא ועומד בקושיא ומסיק עליה ואת"ל א"כ פשיטא שאין משמעותו פסק הלכה אלא רווחא דמילתא הוא" (יש"ש בבא קמא פ"ג ס"י ג').

„היכא דאסיק תלמודא קשיא לא בטל דברי האמוראי כי דווקא היכא דנאמר תיובתא או בטל דברי האמוראי" (שם פ"ד סימן ג').

כינוי ליהודה" (ישיש גימין פיר אות בית), מה שאנו קורין בלשון אורליך
ובלשון כנען קאזו כמו שנקרא עזי (ישיש חולין פיה סימן ד'), "ימי השוק
קרסני טארה" (שוית רש"ל סימן ע"ט), גם הביא המלה "אורנדי" (ישיש
קידושין פיג סימן ב'), גם הביא שמות "פאוידלא"*, "לשוורג שקורין כארצנו
פוזלין" (באורו לשערי דורא שער מ' סעיף מ"ז)

נאות ומוכרע בעיני בלי גמגום (ישיש ביק פייכ סימן ה'), „ראה שכל דברי נכונים (שם פיא סימן ח'). עיין נ"י

בכל סנה שאנו פונים בספרי הרש"ל נראה איך מניף בשבע נפות כל הגה וכל סלה, והוא משתדל בכל עוז לתקן ולהגיה ולהשיב האמת על תלה, כמו כן נראה אשר שלח ידו להגיה את התלמוד ולתקנו מטעותיו ושבושיו אשר נפלו בו ברוב ימים, ואת הספר שאינו מוגה שנא תכלית שנאה והוציא לעז על הספרים שנרפסו בימיו באמרו: „ואל תשגיח בספרים הנרפסים מחדש על ידי סופר מוטעה שכך היה דרכו שכל פשט שלא הבין מחק וכתב כרצונו כאשר הראתי לך בכמה מקומות שעברו שלמה לוריה (עירובין ס"א), „ואל תשגיח בהמדפים המשובש בלובלין (סנהדרין ס'), והוא סראה באצבע איך יוכל בקל ליפול טעות בספר: „סתחלה היה כתוב בתקנו „בפרק הזהב" וסופר הראשון הרחיו הוי"ן עם הבית בדרך הסופרים שכותבים במרוצה ואחר כך בא סופר אחר וסבר שהוי"ן הוא חזקת זהבית הוא הבתים ואח"כ כתוב רק ח"ה לבד (ישיש ביק פייכ סימן ע"ב). לפעמים הביא פירוש תלמודי או פלפול הלכות בשם השמועה ששמע מאחרים דבר זה. „סמך לדבר שמעתי (ברכות ו'), „ואני שמעתי (שם י"ז ס"ד), „שמעתי ליישבי (שבת י"ד), „וכן שמעתי (פסחים ל"ח), „ושמעתי לפרשי (יבמות ס"ה), „שמעתי שיש מפרשים (גיטין ז'), „שמעתי לפרש דעת הגאון (ביאורו לשערי דורא שער י"ד סעיף מ'), „שמעתי מפרשין שיהא מוג' (עמודי שלמה סימן ע"ט).

לפעמים הוא מביא תרגומו בלשונות נכריות, ובאשר מקום מושבו היתה מדינת פולין, ובמדינת פולין מדברין בלשון אשכנז גסה (ישיש גיטין פ"ד אות ב'), לכן על פי רוב הוא מתרגם בשפה זאת: „כמו שאומרים בלשון אשכנז ער זול זיך ווייזען (סנהדרין ד'), „רצועות העשויות להכות בו סוסים והיינו „בייטשען" בלשון אשכנז (שם פ"א), „עדשים שקורין בלשון אשכנז רויזין מאלגי (גיטין ס"ד), „במחבת שקורין בעקין" (באורו לשערי דורא סימן ל"ו), „שקורין בורגר קורין" (שם שער א' סעיף ב'), „שקורין בלשון אשכנז פערר טייל" (שם שער ט' סעיף ק'), „עפר הגדל בחביות של יין שקורין אותו בלשון אשכנז וויין שטיין" (עמודי שלמה סימן ס"ה), „מנעלים דקים שנועלים תחת מנעלים עבים להגן מן המים ונקראים בלשון אשכנז ווינטער שוך זוקן" (שם), „עץ לעשותו אוד לתנור בליא שויר שטעקן" (שם), „קליעות ואריגת השיער שקורין בלשון אשכנז מורלוקין" (עמודי שלמה סימן ק"א).

גם לשון סלאווית המכונה בשם כנען* (ישיש חולין פ"ה סימן ד') מביא לפעמים בתוך דבריו כמו „הוצקא הוא בלשון רוסיא

* עיין נספח „סיהודים וספת הסלאוים" דף 20—21 מלת סה"ס הסוקר סעלין סנדע דל. סרכני. ועיין באלגר הספרות סנה ל' נזכרין ליסנות.

ה.

דרך למודו.

מדרך הלמוד שלמד רבינו הרש"ל נוכח לדעת אשר הוא באמת בנה יסודותיו על עמודים חזקים ונאמנים אשר לא נגקל יכולים להפילם. כי לבד אשר רוחו עשוי לבלי חת מפני כל ולא הביט על המאמר מפאת כותבו מידי מי ומי יצא (עיין כפ' ח'), אשר דבר כזה כשהוא לעצמו מוביל אל הדרך הטוב והמועיל ולבא בנקל אל מטרת האמת. לבד כל זאת יגע הרבה ביגיעת בשר ורוח כיום כליל עד שהוציא הלכה למעשה. "דרשתי וחקרתי היטב — יאמר הרש"ל — בז' חקירות ובו' בדיקות אחר כל מקור וחוצב ההלכה בתכלית היגיעה והעיון ובמעט שינה ברוב שיחה עם חבירי ותלמידי יותר מכולם עם הספר . . . ושלא הנחתי שום מחבר שלא עסקתי בעיוני קודם חיתום גזר דין". (הקדמתו ל"שיש חולין"). פעמים שבוע אחד ישבתי משתומם בדמיון השכל עד שיגעתי ומצאתי שורש הענין ואז כתבתי בספר וזו היא שיטתי להביא כל הדיעות קדמוני אמצעי ובתראי פוסקים ומחברים ומנהגים הלכה והלכה בעלי תשובות נוהגים אגרת קובצים ולקטים כדי שלא יבא בעל דין לחלוק ולומר: ראה שכתב מחבר זה דיניו ופסקיו לפי דמיונו בראיה מספקת אלמלי ראה מחבר זה דברי הספר או אגרת תשובה של הרב ההוא לא נקט לבו לחלוק ובודאי היה חוזר מדבריו ובזאת יראתי והבאתי כל הדיעות קדמאי דקדמאי ובתראי דבתראי" (שם). "ובשתי שנים לא הגעתי במסכת יבמות אלא לחצי המסכת ועל כתובות יגעתי שנה תמימה ולא הגעתי אלא לשני פרקים. ופרק מצות חליצה עסקתי חצי שנה... דרשתי וחקרתי היטב בשבעה חקירות ובשבעה דרישות ובדיקות אחר כל מקור הדין וחוצב ההלכה בתכלית היגיעה והעיון ובמעט שינה ברוב שיחה עם חבירי ותלמידי. יותר מכלם עם הספר" (הקדמתו ל"שיש יבמות).

הנה כי כן לא יפלא עוד זאת בעינינו אם הרש"ל באומץ רוח מחזיק דעתו וסברתו לפני הקורא לאמר: אך כזה ראה וקדש, "אבל בענין אחר איא ליישב" (יבמות ט"ט), "ע"כ נראה עיקר כמו שהגהתי" (שבת יו"ד), "ולפי מה שפרשתי הכל מתיישב שפיר . . . לא יתחזור אלא לפי מה שפירשתי" (גיטין ל"ד), "והמפרש בענין אחר טועה" (שבת נ"ז), "הגירסא נכונה כאשר הגהתי" (עירובין ע"ב), "ותדע שגירסתי היא מתוקנת" (סוכה כ"ב), "ורק ראוי להיות כמו שהגהתי" (שם ל"ה), "כאשר הגהתי כן עיקר, (סנהדרין ט'), "והאלהים אפילו אם ישיב לי מר בלקוטים האחרונים. . . לא אשגיח ביה". . . (שו"ת רש"ל סימן ט"ז), "אם כן הדין שלי יש לו יסוד ועיקר" (שם סימן נ'), "כן הוא כאשר הגהתי ולית נגר ובר נגר דליפרקיהו" (יבמות ט"ז), "כך נראה בעיני אף שמלשון רש"י כאן אינו נראה כל עיקר". . (בב"ב ט"ז), "ואני שלמה לוריה לפי בינותי בספרים הגהתי כראוי בעזה"י" (שם פ"ט), "ולית נגר ובר נגר דיפרקניה אי לאו כמו שהגהתי" (שם קט"ט), "אבל כפי מה שכתבתי וחלקתי הוא דבר

ד.

הכרת עצמות (ועלכסמקעננטיסס).

אם כי מצינו אשר „בנאווה לגודל חסרון זאת הסדה אצל החסידים ודעתם בנוקה רחוק ממנה עד קצה האחרון ונטו אל השפלות הרוח לגמרי“* על כל זאת „אין ראוי להיות האדם שפל רוח לגמרי מפני שאינו מן המעלות“**, ובפרט ת"ח מחויב*** (ועוקד הוא לדעת את עצמו (ועלכסמקעננטיסס), כמו כן נראה ברבינו הרש"ל אם כי היה ענותן כהלל על כל זאת הכיר בעצמו את מעלותיו וגדולת נפשו הרוממה ולפעמים התפאר בזה נגד כל באמרו: „האמת שלא הגעתי עדיין לכלל זקנה אבל יניקא אני וחכימא אני“ (שו"ת רש"ל סימן י"ב). „ת"ל יש לי ידושם להכריע בכל הפוסקים“ (שו"ת רמ"א סימן ו"ו). „חנני אלהים ויש לי כל“ (הקדמתו ליש"ש יבמות).

לפעמים העיר על עצמו כמו רוח אלהים הערה עליו לפרש כך וכך כרוב בעלי המקובלים. ואומר: „פעם אחת בא לירי ע"י נר מצוה ותורה אור כאילו הראוני מן השמים ונתנו לי חורמנא ואמיץ כח ממלאכות הרקיע ופתחו לי שערי אורה לומר עסוק בתורה דוק ואסור והתר והורה הוי גבור כארי שבחבורה כתוב על ספר והביא להם תשורה. (הקדמתו ליש"ש חולין). „כפי אשר הראוני מן השמים“ (ד) (יש"ש ב"ק פ"ה בדיני ברירה). „והנני אשיב כפי אשר יראוני מן השמים“ (יש"ש קידושין פ"ג סימן ב'). „כל זאת כתבתי כאשר הראוני מן השמים“ (יש"ש ב"ק פ"י סימן י"ד). „ואומר אני כפי אשר יראוני מן השמים“ (שו"ת רש"ל סימן כ"ד).

יש"ש ח"א מן המעלות
 יקראו ידונו (יש"ש ח"א מן המעלות)
 כן איך אפשר לקרוא ידונו
 1902

(* לשון הרמז"ס נפיקושו לאנחות פ"ד.

(** עס.

(*** קומס ה'.

ענותנותו.

סיג לחכמה ענוה

(כלס דנחט).

במקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו* (ומאד מאד היה שפל רוחי**), והוא מכנה את עצמו פעמים רבות בשם: איש קלוש ופעוטי (שוית רשיל סימן י"א). לא בינת אדם ל"י (שוית רמ"א סימן ו"י). ואם בן חכמים וגדולים אני מיס אין אני חכמי (ישיש חולין פ"א סימן כ"ט). תלמיד כמוני אינו ראוי להכריע בין הקרמונים (שוית רשיל סימן ו"י). צללתי במים אדירים והעלתי חרם גם אפילו יזרוק לאשפה אין בו עוני (שוית רמ"א סימן ו'). הנני תלמיד גמור וצעיר בשנים ואיך יעלה בלבי ולדון ברוחי להודות ולפסוק? (שוית ל"ח). ואיך יסתיים בוגב שועלים כאחד מן הנמלים? (שם ל"ז). מעשי שאיני כדאי להכריעי (ישיש גיטין פ"ד סימן ס"ד).

ומרוב ענותנותו בקש לפעמים הסכמה על תשובותיו ועל שתי תשובותיו נכתב הסכמות כאלה: יפה כיון וכתב האלוף הגאון על ככת, כמסיני למשה הלכה. נאם יצחק ב"ר בצלאל ז"ל הגר בולאדמיר***). (שוית רשיל סימן א'). יפה כתב ויפה דן נאם יצחק בן בצלאל ז"ל הגר בולאדמיר (שם סימן פ"ו).

ובשבתו על כסא ההוראה לרב ואב"ד צוה למוכיח אחד שיבא בכל יום שעה אחת ויוכיחנו ויזהירנו כאלו הוא אחד מהמון כי כך רצונו והרשות נתונה לו ובעת בא המוכיח תיכף מהרשיל מתעטף ויושב לשמוע תוכחות מוסר ביראה ורעד לפני ד"י (מערכת ספרים אזולאי בערך ראשית חכמה).

(*) מנילה ל"ח.

(**) אנוח פ"ד.

(***) עיין האסיף תרנ"ו במאמר "קריית ארנע" מאלת החכם אשלעם אדות זה.

ואף שהיה ספרדי חביר תאמת ושבח למי שראוי לשבח ולא כמו שעשה
הרמב"ם וכו'. ומה לי להזכיר בראשונים? אבל מצאתי בחשובת הרא"ש
כתב שהאיש רמב"ם גדול היה מאד בכל החכמות כן כשהוא חולק עם
ר"ת ור"י שלא לשמוע אליו אלא לילך אחר בעל התוספות כי קבלה בידו
שרית ור"י הצרפתים היו גדולים*) בחכמה ובמנין יותר מן הרמב"ם, ומתוך
זה ניתן לבעל דין לחלוק ולומר קיים ליה כתר מנהון הספרדי כספרדים
וכל אחד בורר את שלו ועם ועם כלשונו וסובר התורה ירושה היא
למשפחות ולא זו הדרך ולא זו העיר. (שם.)

*) עלת סקורל אנקס לשום עין נזה נ.דור דור ודורסיו' מ"ה נד 66.

ר' שמשון מקונין אחר שלמד סתרי הקבלה אמר שהוא מתפלל כתינוק
בן יומו וד"ל. . ע"כ נהוג כדרכך ויהיה להם מה שלהם אבל דע שכל
המשנה ידו על התחתונה וידינו על העליונה. (שו"ת רש"ל סימן צ"ח).

חכמי ישראל הספרדים וחכמי ישראל הצרפתים היו מאז מעולם
רחוקים זה מזה. הראשונים האמינו אמונת אומן אשר הפילוסופיא נחתמה
במבעת האמת ובשכבר הימים הערה ישראל את מקורה בראשונה (כחורי
מ"ב סימן ס"ו, מורה נבוכים ח"א פ"א וח"ב פ"א, יסוד עולם בפתחתו,
תשובת הרשב"א סימן ת"ד, תשב"ץ סימן ק"ד ועיין בספרי, שם משמאל
סימן י"א). והדת והפילוסופיא ירדו שניהן מכורכין מן השמים, לכן הרימו
אותה על נס והעמיקו חקר בה, ופרשו שמלת הפילוסופיא על הדת
ופירשו בה חוקיה, מצותיה (*) וסודותיה (**). והשוו את מעלתה למעלת
התלמוד (***) . לא כן האחרונים, הם אמרו: "התורה באה ללמדנו מדות
וצדקות עומדות לעד, ולא לאלפנו מדעים העוברים מגבול זמנה
והלאה" (****). ולכן הרחיקו הפילוסופיא מגבולם ותחתיה העמיקו חקר
בתלמוד ויעשו בו חיל. מהראשונים היו פילוסופים עמנו ומהאחרונים יצאו
מדריכי עמנו בדת' היהדות אשר על פיהם נחיה. "כי מצרפת תצא תורה"
(שו"ת הריב"ש סימן שע"ו), "והתורה ירושה להם, לרבותינו שבצרפת,
מאבותיהם מימות החורבן" (שו"ת הרא"ש כלל ב' סימן כ'). לכן לא
לחנם נראה את המהרש"ל המקובל השונא את הפילוסופיא נוטה ביתר שאת
אל חכמי צרפת בעלי התוספות (י) מאל חכמי הספרדים ויאמר: "לולא חכמי
הצרפתים בעלי התוספות שעשאוהו (לתלמוד) כדור אחד ועליהן נאמר ד"ח
כדרכונות והפכוהו וגלגלוהו ממקום למקום, שנראה לנו כחידה מכלי פותר
ומבלי עיקר אלא סוגיא זו אומרת בכה וסוגיא זו אומרת בכה ולא קרב זה אל
זה ונמצא מיושר התלמוד ומקושר וכל החתימות יתפשרו ותוכן פסקיו
יאשרו" (הקדמתו ל"שיש חולין). והוא רב את ריב הצרפתים מן הספרדים
וקנא לכבודם באמרו: "הספרדי אומר: לעולם צדקו דברי המחברים אם
הוא מן הספרדים ובפרט דברי הרמב"ם שהיה מעולה בכל מעלות
בפנימיות וחיצוניות וכל חכמי הצרפתים כקליפת השום נגדו" וכו' (שם).
"ואמר שלא יראה להם מכירים את הבורא אלא מתוך אכילת בשר שור
שלוך מטובל בחומץ ובשומן" ("). לא בזה הדרך הלך הרמב"ן אשר כתב
עליהם בדיני גרמא דף ק"י בחידושי הרשב"א דב"ב וז"ל וחכמי הצרפתים
אספו רובן אל עמם הן המורים הן המלמדים הם המגלים לנו כל דבר

(*) מורה נבוכים ח"ב.

(**) מורה נבוכים ח"ב מפרק ל"ח—מ"ז ונח"ג מפרק א'—ח', רד"ק ליחזקאל.

(***) יסודי התורה פ"ד סימן י"ג הלכות ח"ט פ"א סימן י"א, מו"נ ח"ג פ"א.

(****) הסוקר דר. רוזין נספרו "עץ הדעת".

(י) עיין גרעטץ געשיכטע דער יודען IX זייטע 486.

(") עיין "סניני" סד"ל" לז 416.

וחכמת אריסטו הערל אליו היית פונה בכל פינות . . . ואח"כ הראיתני מחכמת אריסטו הערל אמרתי אוי לי שעניי ראו נוסף למה שאוני שמעו שעיקר המחמד והבושם הוא דברי הטמא ויהיה בפי חכמי ישראל כעין בושם לתורה הקדושה רחמנא ליצ'ן מהעון הגדול . . . העבודה! יש לי יד בחכמתם כמותך אלא שאדחיק מהם נדוד . . . ואין לך מינות להריסות כחכמתם . . . ועתה אני הגבר ראיתי כתוב בתפילות ובסידורי הבחורים הרוב בהן תפילת אריסטו וזו היא אשמת הנשיא כמותך שנושא להן פנים מאחר שאתה סערבו בדברי אלהים חיים וכדאי לעיין בהן בהליכות לבית הכסא ודומיהו (שו"ת הרמ"א סי' וי"ו). ושרי ליה מריה (להרמב"ם) בגרסתו הוא וגירא דיליה הוא אי"כ הוא מה שנמצא באגרת *) בכתב שכתב לבנו וגוזר עליו ללמוד ספרי החכם רבי אברהם אבן עזרא אשר לא היה בעל תלמוד ורוב בנינו ופירושו על דרך התכונה והטבעים וקבלת חיצוניות והתרים בכמה מקומות נגד דברי חכמי התורה והתלמוד ומה שהוא מן התורה כתב שהוא מדרבנן ומה שהוא מדרבנן עשאו לדברי תורה והאיסור עשאו היתר והיתר עשאו איסור מבלי השגחה ידוע וכבודו במקומו מונח ואין משיבין את הארי כי אין הולכים אחר פירושו לא לאיסור ולא להיתר . . . ואמת שמעתי אומרים עליו שכך היה מכריז והיה מודיע לרבים שאינו רוצה לישא פנים אלא לפתר עד מקום אשר שכלו מגיע . . . ולא צדקו דבריו בעיני ולפי דעתי שכבר נתן עליהם הדין כי נתן יד למינים ולצדוקים ולקלי האמונה אני הגבר ראה עני עמי* וכו', (הקדמתו ל"שיש חולין).

אולם למדות כל אלה שהיה מקובל ושפך בו על הפילוסופיא. פעלה עליו תשובת הרמ"א אליו: „אם אברה אברה יותר מעסוק בקבלה . . . ממה שאברה לעסוק בפילוסופיא". (שו"ת רמ"א סימן ז') ועיין בתורת העולה להרמ"א מאמר ג' פ"ד ובספרי שם משמואל סימן ה'). והשיב לשואלו דבר: „דע אהובי חרשים מקרוב באו ורוצים להיות סכת המקובלים וממדרשי הנעלמים ומחלישי הראות לא יביטו באור הזוהר ולא ידעו מוצאו ומבואו וכוונתו אלא שכך מצאו בספרי רשב"י . . . ואם היה רשב"י עומד לפנינו וצוח לשנות המנהג שנהגו הקדמונים לא אשגחינן ביה, כי ברוב דבריו אין הלכה כמותו . . . וראיה לזה שהוא כתב סודות גדולות ואזהרות נפלאות שאין לברך שתי ברכות על תפילין של ראש ושל יד ואנו לא אשגחינן ביה ומברכין שתים, גם הוא כתב המניח תפילין בח"ה חייב מיתה ואנחנו מניחים ומברכין עליהן וכו'. אבל האמת יורה דרכו במי שלא ידע להשיג סודות על הנכון בקל יבא לקצץ בנטיעות . . . לכן אהובי אל תלך בדרך אתם ואין לך עסק בנסתרות המתיהרים בחידושים כאילו הם יודעים ומבינים רזי תורה וצפונייה והלואי שידעו הגלויים, מה יפה כח שר

(*) כנר הוכיח ה"ל ש"ר „ציצקון" חרי"ז אשר הו"ל ידידי הרס"ג ד"ר קאלנק אשר נעזעז נחיימם האגרת להרמב"ם.

נרולי ישראל אז כן גם הרשיל העמיק ללמוד בחכמת הקבלה. ובספריו היקרים הביא פה ושם פאני אמריו בחכמת הקבלה: „ומים בשעת קדושה יסתכל למעלה כדאיתא בספר היכלות (ברכות ליד), „פירש מרכבה הקדושה שלא נסתכלו בה נביאים מעולם וסודה ידוע לבעלי האמת (סוכה כ"ח), „באשר יסד המקובל הגדול בעל הרוקח וכו' (שו"ת הרש"ל סימן ו'), „והוא סוד הפחד המרומז לידועים (שו"ת סי' ל"ו), „ואולי אוכה אחר כמה ימים תראה פירושי מרקנטי ומסערכת אלהות (שו"ת רמ"א סימן ו'), „והמקובלים כתבו טעם לדבר (על שני הפכים בנושא אחד הנמצא בתלמוד) לפי שכל הנשמות (*) היו בהר סיני וקבלו דרך מ"ט צינורות והם ו' פעמים ו' מזוקק שבעתים והם הקולות אשר שמעו וגם ראו וכל ישראל ראו את הקולות הן הדיעות והמחלקות בצינור כל אחד ראה דרך צינור שלא לפי השגתו וקבל כפי כח נשמתו העליונה לרוב עינייה או פחיתות זה רחוק מזה עד שא' יגיע לטהור והב' יגיע לקצה האחרון וטמא והג' לאמצעי רחוק מן הקצוות והכל אמת והבן זה (הקדמתו לים של שלמה חולין), „ובקבלה שמעתי ששם הט"ל הוא בגימטריא ד' אחד וטוב הוא לתפלת הדרך להניח האגודל בפ"י על המזווה ולומר בלחישתו ובקדושה ובכיסוי פנים כשמשך טל אטלה ג"פ והכל בג"י ד' הוא האלהים (ים של שלמה יבמות פ"א סימן ג'), „וסוד המילה להחליש החומר ולהשיב אל העפר לתכלית יצירתו ולהגביר הנשמה וזה סוד מי יעלה לנו השמימה (יש"ש יבמות פ"ח סימן ד' ועיין במורה נבוכים ח"ג פ"ל ובספרי שם משמאל סימן ט'), „ובן כתבו המקובלים שאכילת שקצים ודומיהם מטמטמין הלב והשכל (יש"ש יבמות פ"ג סי' ו'), „ואפשר ג"כ דעתם כמו דרך הקבלה שהמאכל האיסור מטמטם הלב והשכל של אדם (עמודי שלמה סימן ע"ה).

והיא ישעמדה לו להליט את פירושו. לפעמים בסוד ורק המבין יבין בדרך הקבלה כמו שהביא „מנא לן הכוונה אמינא דסמך אסיפא דקרא ידיו גלילי זהב וכו' והמבין יבין (שבת ל' בחכמת שלמה), „לאו בכל אדם אלא בחסידיו וכו' והבן (שם קנ"ג), „ודומה לזה „מיתת אבנר והבן (גיטין ס') „לפי שהשביעית תלה הקב"ה קדושה בארץ והבן (בי"ט צ').

גם הקבלה נתנה לו ידים להשתמש בנוטריקון. „איש הוא נוטריקון אמן יהא שמיה (ברכות ו'). „ואותיות הספר הוא חס ופד כלומר שחסו עליו מן השמים ופדאוהו (בבא קמא נ"ד).

והקבלה עמדה לו לשפוך בוז וקיקלון על הפילוסופיא ויקרא מלא אחר הלומדה כמו שכתב להרמ"א: והקפתני בחבילות חכמות ורובן חצונות ככלים שונות והפנימות עגונות והתורה חוגרת שק ומקוננת עם נערתיה כי ההרות בנים ובנות הן הנופים ומגונות כעדה וצלה בדורות הראשונות

(*) עיין נדעעץ נסעזו נגזיכטג רעז יודען מלק IX לז 436.

עמדו כמאז מקדם. לא נעשה שקר בנפשנו לאמר אשר המורה נבוכים כלו כמו שהוא הוא מאיר עיני חכמים בימים ההם בזמן הזה. זאת לא זאת, הפילוסופיא הנמצאה בו אשר רובה ככלה מאריסטו לוקחה איננה שזה כיום כלום, כי כבר באו הפילוסופים קורטעיווס, שפינאצא, דוד הומע וקאנט ועוד, והפכו אותה על פניה, אבל דברי המורה נבוכים אשר ישאו ויתנו אדות דת היהדות זאת תעמוד לדור דורים וזאת תאיר את עיני ישראל כמאז מקדם, וזאת האיר את הדרך להתחקר בן־מנחם וכה שנה באהבתו ולמד את המורה בהתאמצות, עד אשר נעשה לו חסוטרות מזה כאשר יאמר כעצמו (*). וזאת האיר גם את עיני החוקר הנודע בשמו מיימון על שם הרמב"ם, אשר כנה את עצמו בשם הרמב"ם באהבתו אותו וכל נדר או שבועה קפץ ונשבע בשם הרמב"ם והשבועה הזאת החזיק ביותר (**).

כה נראה את הפילוסופיא היונית שלטה ממשלה בלי מצרים בתוך מחנה ישראל. ופתאם לפתע החלה לנשב רוח חדשה בתוך מחנה ישראל והוא רוח "הקבלה". הקבלה הגיחה מרחם התעלומה ומחביון עווה החלה לערוך קרב עם הפילוסופיא, גם היא פרשה זרועיה על הדת ורכשה לה אוהבים רבים. ואלו לעומת אלו, חכמי הפילוסופיא וחכמי הקבלה, ערכו מלחמת תנופה. הראשונים אמרו: "שכל דברי התורה נמשכים אחר החכמה" (לשון המאירי בספרו משיב נפש מ"ב פ"י). והאחרונים אמרו: אם כן הוא "לא הוצרך הקב"ה להתגלות על הר סיני בקולות וברקים לתת לעמו תורה ומצות שאין בהם יותר ממה שהשיג אריסטו בלי כל רעש ורעם גבורות" (לשון ר' משה ליאון בספרו הנפש החכמה). אולם כאשר הפילוסופיא התאזרחה או בתוך היהודים וכבר רכשה לה ספרות שלמה ומתקנת והקבלה היתה עודנה בעלומיה וקולת לא נשמע עוד בין החיים כקול הפילוסופיא, כמובן אשר הפילוסופיא היתה המנצחת וידה היתה על העליונה. כה עברו ימים רבים עד אשר הקבלה רכשה לה צבא רב יתר מן הפילוסופיא, אוי חפצה בידה הצליח וגרשה את הפילוסופיא מהסתפח בתוך ישראל ברוב מקומות מושבותיהם. אם כי עוד במקומות אחדים נראו נצני הפילוסופיא אבל כאין וכאפס היתה זאת לעומת גדולי ישראל הרבים אשר רק בהקבלה עשו כל מעינם ובה עשו חיל והפילוסופיא השליכו נ) כנצר נתעכ. והתקופה הזאת, תקופת הנצחון להקבלה אשר היא רק היא שלטה ממשלה רבה בתוך מחנה ישראל וידה היתה רוממה, היא תקופת הרש"ל, אשר בימיו היו המקובלים הנודעים האר"י, הרי"ה וויטאל, הרב בית יוסף, הר"ם קורדיווירע, ר' יהודה חייט, ר' ברוך מבנעווענט, ר' אברהם הלוי, ר' מאיר בן גבאי, הרדב"ז ועוד. וכרוב

(*) עיין בספר מחנכים מענדעלזאסן זיין לעגענן לונד זיינע ווערקע פאלן 11. קאנענדלינג זיינע 25-45 (לייפציג 1862).

(**) עיין בספר סאלחאמאן מלימאן'ס לעגענקענעטיכטע זרלין II 3 1792 ובספר הכ"ל.

אשר עד זמנו היתה הדת כלואה בתוך גהעטמא רוחני והחרדים עליה גזרו גזירה ואסרו איסר, "ללמוד חכמת יונית" כי אסרו פן יבולע לה. וידידיה היה הראשון אשר פרץ את הגדר והכניס את הפילוסופיא בכרית של היהדות.

אחריו החרו החזיקו עוד פילוסופים רבים באלכסנדריוא, אולם המה הרחיקו ללכת ויעשו את כל התורה למליצות-חירות (אללעגאריען).

הבית שני נחרב, עם ישראל הלך למסעיו וינפץ לכל רוח זה בכה וזה בכה. הפילוסופיא של ידידיה נשכחה כמת מלב היהודי הנודר, רק הדת בלבדה, היהדות בעצם טהרה, נשארה חקוקה בלבו בארץ נודר, ותשגשג ותשלח פארותיה בארץ בכל על ידי בוני התלמוד. המה עשו דיק וסוללות עליה, גדרו מסביב לכל תבא עוד הפעם הפילוסופיא ותצורר לה. כה עברו שנים רבות, יד הדת היתה רוססה, ושמשה זרחה בעצם תקפה, אבל פתאם החלה הפילוסופיא הערבית לשאת ראש, ושלחה פרי יונקותיה גם לתוך מחנה ישראל למרות כל הגדרים אשר גדרו בעדה. אז קם רבינו סעדיה גאון, אשר בימיו פשטה הפילוסופיא הערבית בכל רחבי ארץ ותעש שמות בדת אלהית ורוח בקורת עזה נשב ובא גם במחנה ישראל עד שאנשים רבים החלו לפקפק בפסקי הגאונים ובתלמוד ואחר העיוו פניהם גם להכחיש בתורה מן השמים (*). זאת ראה רבינו סעדיה גאון וישם אל לבו לקרב את הדת אל הפילוסופיא, והראה לדעת כי היהדות קרובה אל השכל האנושי (אמונות ודעות מאמר וי"ו פ' ה') כדי לחבבה על היהודי, ובספרו "התחיה והפדות" נסה את כחו להראות על פי מופתי הטבע מציאות התחיה. בכלל נראה בו הרצון להשלים בין, הכתוב והמקובל — ובין המושכל והמושג בשכל אנושי. אחריו החלו עוד חכמים רבים מחכמי עמנו העומדים לנשם לקרב את שתי הקצוות, "הדת והפילוסופיא", כמו ר"י הלוי, בן גבירול, הראב"ד הראשון, הראב"ע, הכספי, הרלב"ג, הרד"ק, בן תבון ועוד ועוד, ועל כלם יתנוסס הנשר הגדול בעל כנפים הפורש כנפיו ל"תימן", "ארגו החכמות" (**), "ראש' מדברים' בכל 'מקום' (***)", הרמב"ם ז"ל. הוא היה כרוך (נ) אחרי אריסטו ולא מש ממנו, עד אשר גזר ואמר: "שכל מה שאמר אריסטו בכל הנמצא אשר מתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ הוא אמת בלא ספק ולא יטה ממנו אלא מי שלא יבינהו" (מ"ג ח"ב פ' כ"ב). לכן לקח את הפילוסופיא של אריסטו לקו ולמשקל בשקל הקודש והלביש את היהדות במחלצותיה בספרו היקר מכל יקר, מורה נבוכים, וכה הגדיל לעשות בספרו זה, עד אשר עומד לנשם גם במאה התשע עשרה הנאורה אשר הפילה למשואות הפילוסופיא הישנית והמגדלים הישנים של הפילוסופיא הפלאטנית ואריסטו הפכה ממסד עד הטפחות, אחרי כל אלה עומד המורה נבוכים, אשר הטבעו אדניו על הפילוסופיא של אריסטו, על

(*) גרעץ.

(**) סנוכה נכורות כ"ע.

(***) אולר נקמד ח"ל ל"ד 120.

ב.

הפילוסופיא והקבלה.

הפילוסופיא והקבלה צוררות הנה אשה אל אחותה מאז מקדם, ואי אפשר להן לדור, בעתה אחת בנושא אחד" (עיין מורה נבוכים ח"ב פרק י"ג), מה שהראשונה מקרבת השניה מרחקת ומה שהראשונה מתרת השניה אוסרת. היו ימים אשר הפילוסופיא לבדה משלה ממשלה רבה בתוך מחנה ישראל וחכמי עמנו, בימים ההם, בראותם אשר הפילוסופיא מצאה מסילות בלבב ישראל ותגע בכף היהדות, עלה מורכ בלבבם פן יבולע להיהדות כלה בשבילה, נגשו אל המלכאכה לקרב בורוע את שתיהן יחדיו ולאחה את הקרעים, רצוני, דת ופילוסופיא יתאימו יחדיו. הראש וראשון אשר התוה את הדרך הזה היה אחינו הפילוסוף ידידיה (Phylo). דת היהדות מני אז החלה להתפתח ולשלוח פאורותיה, קבלה דחיפה עצומה בפעם הראשונה מן הפילוסופיא בסוף זמן הבית שני. עמודי בית המקדש החלו להתרופף אז: מבית, נפרעה המנוחה, הראגה והאנחה פרצו, האחרות נגזרה לגורים, וריב וקטטה שמו את בית ישראל כמרקחה. ומחוי, אפיון המצרי נובח ככלב על עם ישראל, וקליגולה קיסר רומא אחת דבר לטמא את יהודה וירושלים. בימים הרעים האלה אשר עם ישראל חפשו מצא מנוחה לנפשו הנדכאה תחת כנפי הדת, היא רק היא חוקה ואמצה את לבבו הנשבר לרסיסים, היא רק היא שפכה עליו טל אורות, טל של תחיה, ותקות טובות, ונעימות הציגה לפניו, ובוה אך בזה מצא צרי ומרפא לכל תחלואיו ומכאוביו הרבים — בימים הרעים האלה, והנה רוח הפילוסופיא היונית באלכסנדריה נשב בעים רוחו למשכנות ישראל ומצא קן לו בבתי נפשם פנימה, ולאט לאט החל להעביר את היהודים מרתם דת מורשה והפילוסופיא קנתה מקומה. אזי קם הפילוסוף ידידיה, הוא ידידיה אשר יצא במלכאות יהודי אלכסנדריה להתיצב לפני הקיסר קליגולה לבקש מלפניו רחמים עליהם ועל דתם, הוא ידידיה אשר היה מכונה בפי כל בשם "פלאטאן העברי", כי מלבד צחות לשונו לדבר כן בשפת יונית כפלאטאן, עד שהיה מרגלא בפי האלכסנדרונים לאמר: "לא נדע אם פלאטאן כותב בשפת ידידיה או ידידיה בשפת פלאטאן" (*), לבד כל אלה היה ראשו ורובו שקוע בשיטת פלאטאן בפילוסופיא. הוא ראה אשר דת היהדות תלך אחורנית מתגרת יד הפילוסופיא, ומה עשה? החל לקרבן בורוע ולעשות שלום ביניהן והלביש את היהדות במחלצות הפילוסופיא הפלאטאנית (**).

ידידיה היה הפילוסוף היהודי הראשון והוא היה אבי הטהעאלאגוע העברית. הוא היה הראשון אשר הכנים את הפילוסופיה בכרם הדת, תחת

(*) גרעטן.

(**) עיין מורה נבוכי הזמן מלמד "קידום מני קדם".

עקרבנים ומכל יסורים רבים ועצומים מתלמידיו ר' שכנא גם אחרי מות ר' שכנא (ר"ח כסליו שי"ט), עד אשר גוע ויאסף אל עמיו בשנת שליך י"ב כסליו.

ואלה המה הדברים אשר נחרתו על מצבתו בלובלין (כפי שנדפסו בהמגיד שי"ב צד 27):

מ ע ב ר ה א ח ד :

פה מונח אביר האבירים מלך על כל חכמי המורים,
מאור הגדול שהאיר לישראל לדור דורים, בספרו
יום של שלמה ושאר באורים. שמו נודע בסוף העולם
בכל שערים, הרביץ תורה והרבה תלמידים.

ו מ ע ב ר ה ש נ י :

הרבה תלמידים בכל העולם צדיק וחסיד בכל
מעשיו ההדורים, הרב הגאון הגדול מהר"ר שלמה
לוריא בהרב הגאון מוהר"ר יחיאל לוריא זצ"ל.
נתבקש בישיבה של מעלה לדית ולהלכה יום ייב
כסליו שנת נפלה עמרת ראשנו וככה מנורה
הטהורה. תנצביה.

צ"ל וי"צ

1573 ס"ל 7 צ"ל וי"צ

שמו יכנה את עצמו לפעמים בשם „שר יצחקי ב' (שו"ת רש"ל סימנים א' כ"ב כ"ה כ"ח ל"ו נ"ג נ"ד נ"ז נ"ח ע"ד ע"ו, שו"ת רמ"א סימן ז'). ר"ת „שלמה ר' יצחק" (שו"ת רש"ל סימן פ"ז).

באשר הוא שנה תכלית שנה את השקר והצביעות וברוח בקורת עזה בקר את כלם, וביותר שפך חמתו על התלמידים המתגדרים בתורתם (עיין פרק ח' בספרנו), לכן רכש לו אויבים רבים ביחוד בפולין וקנאים רבים פגעו בו, וביותר מתלמידי הגאון ר' שכנא רבו של הרמ"א אשר ישב על סרין בלובלין. בן שמענו אותו מתאונן: „אשר שומע כל היום עלבון התורה ועלבון מן השונים ופורשים ואינן שונים בכמה מיני שונים ואמרת אשמרה לפי מחסום ואשכחם ואערב לבית המדרש בתמיד של שחר ותמיד של בין הערבים ת"ל והם כלים מאלהם" (שו"ת רש"ל סימן י"א). ומפני האמת הגדולה אשר היתה חקוקה בלבו ומפני רוח הבקורת העזה שהיתה בקרבו לכן לא היה אהוב וחביב בעיני בני דורו ורק יראו מפניו; לכן היה נע ונדר והלך ממקום למקום ופה ושם יסד ישיבות ותלמידים שומעי לקחו פרצו בפניו ומדרו בו כמו שהוא מתאונן: „בעו"ה ממרירת תלמידים המורדים ופושעים ב'... הם המוציאים אותי חוץ למחוצתי ומחסרים גופי (שו"ת סי' ט"ז), ואני נע ונדר בארץ והפרוץ מרובה על העומד... עד אשר ינחם ד' על הרעה אשר דבר לעשות לעבדו" (שם סימן כ'), ומתפלל ואומר: „או יהפך לבם לב האבן והאכזר ללב בשר או יתן לי חיל ואמיץ כח להציל את נפשי ונפש התלמידים הכשרים מידיהם" (שו"ת סימן ט"ז). לפעמים התעורר בו הרוח והבליג על יגונו והשיב חורפו דבר משוח ברעל הסתירה ובעוקץ חד' הוא אומר: „ובעבור ששמעתי שקדמני אחד מן הגסים, הלובש מעיל פסים, וחושב כצג בין הדסים, וכותב עלי במגילת סתרים, ולא יחדול פשע ברוב דברים, ואומר: שרברים כאלו ליוהרא נוטה, ואינו אלא הדם שוטה, ובטלית שאינו שלו עוטה, ולרוב קומתו, תעל צנתו, בחדר הורתו, אשר היא על אפו וחמתו. ע"כ באתי לעומתו ומקבל עלי באמונת שמים שכל מה שכתבתי אינו אלא לשם שמים, ולפניו יעיד שכר פעולתו ולפני יהלך צדקתי" (שו"ת י"א). ומרוב כעסו בו על אויביו הרבים קלל ואמר: „ומחלק עלי שלא לשם שמים יתהפך פניו כשולי קדירה וכיריים" (שם ל"ט). בשנות הארבעים ליסודו (1550) בא לשכון כבוד בעיר אוסטראה מחוץ וואהליניען, שמה ישב על כסא הגאון רבי קלמן האברקאסטן* לכן נקרא לפעמים בשם „רש"ל מאוסטראה", ואחר אשר היה שמה שנים אחדות הלך שםם ובלה זמ קצר בליטא, אשר על זה יכונה גם בשם „רבי שלמה מליטא", (שו"ת רמ"א סי' קצ"ב אות יוד). ובשנת ש"ג (1553) בא ללובלין. שמה בנה בהכנ"ס העומד לתלפיות ונקרא על שמו. ארכו ל"ו אמה רחבו ל"ב ס"ה במנזן דולב, ובחג הסוכות יקיפו עם הד' מינים סמוך להכתלים ועוד מנהגים מיוחדים שם. ועזרת נשים ממעל לו מצפון ומדרום ומים ע"פ האולם**. שמה ישב אל

* עיין אולר הספרות ט"ד לד 238 נהפכה.

** ש"ג טה"ה ה"ר יוסף לעוויעסטיין נמכתנו א"י.

כרם שלמה.

א.

תולדות רבינו שלמה לוריא.

אריץ פולין בארבעה מאות השנים האחרונות היתה לתל תלפיות, שכל פה שרצה ללמוד פנה אליה, היא גדלה שעשועיה מרחיבי ספרות התלמודית, ממנה יתד ממנה פנה לחזק דעת התלמוד וספרותו על ידי גאונים אדירים אשר יסדו ישיבות גדולות וכל החפץ לשמוע דבר ד' זו הלכה בא אל הבתים האלה ושמה הרוה את צמאנו מן הלכת הוך אשר הטיפו שמה הרבנים הגאונים. — מן הרבנים הגדולים האלה בוני ספרות התלמודית במקצעות שונות יתנוסס לשם הרב הגאון „רבי שלמה לוריא, הוא המאור הגדול נור ישראל מופת הזמן, אשר לאורו ילכו בני עמנו „ומימיו שותין כל תפוצות ישראל, ושמעו יצא בכל העולם, והעמיד תלמידים „הרבה, והפליג על כל אנשי דורו, וחבר חברו הגדול על כל שיטת התלמוד „אשר אין ערך לגדלו לעומקו ולחריפותו וקרא אותו „ים של שלמה. (צמח דוד חיר השליג). מי הוא האיש אשר פרש ורועו לשחות „בים-התלמוד“ (* לא מעם מן הדבש אשר נופת תמונה שפתי הרש"ל ? ומי מהקוראים העברים לא שמע שם האדם הגדול הזה אשר בצדק יכנהו חכם מפואר אחד (** בשם „רבינו תם של המאה השש עשרה“ ? —

רבינו שלמה לוריא המכונה רש"ל נולד לאביו הגאון רבי יחיאל לוריא מוורמייזא בשנת ה'א ר"ע (1510) בעיר פאוען, ממשפחה אשכנזית אשר באה לגור שמה. מצד אביו ה"ר יחיאל התייחס הרש"ל עד רש"י. (ישיב בימות פ"ד סימן ל"ג). עודנו בימי עלומיו הקשיב לקח בתלמוד ספי אביו וקנו רבי יצחק קלויבער מווארמאס (שו"ת סי' ס"ד), אשר על

(*) ס"ר הסירים רנה.

(**) נדענען נספדו נעשיכטע דער יודען חלק IX נד 436.

A [כס שלמה.]

מ כ ת ב

מוקן חוקרי וחכמי עמנו על דבר ספרי, כרם שלמה.

ב"ה י"ג סנחם אב תרנ"ו.

לכבוד החכם היקר מו"ה שמואל אבא הארדעצקי!

זה לא כביר בימים קראתי את מאמרך „תולדות מהרש"א ושמתתי כי בני הדור הצעיר בארצך מתאמצים בכל עז לדרוש ולתור בחכמת דברי ימי חכמי עמנו. עתה כהגיע לידי מחברתך כרם שלמה הוספת שמחה בלבי, בהראותך בו כי כפלים לתושיה הוספת חכמה בשלמות המלאכה הנכבדה הזאת, כן מצד ענינה כן מצד תוארה וסדרה, ובוה מלאתי בקשתך לחות דעתי על ספרך.

אשר שאלת ממני עוד להעיר על פרטי דבריך, בזה הקשית לשאל, כי זה כשני חדשים הנני פה במרחץ באדען וכל עתותי נתונות לתכלית בריאותי, אכן בכל זאת לעשות רצונך חפצתי, אף אם רק במקצת. הרבה הארכת בדברך על ספריו ים של שלמה, אבל ספרו חכמת שלמה לא וזה שתרבה בו חקירתך, רק הבאת שמו ושמות מקומות הדפוס כפי שנרשם באוצר הספרים, ולפי זכות הספר הזה גדולה מכל ספריו, כי בו זקק וצרף את הנוסחאות בגמרא ורש"י ותוספות. ודע כי ח"ש היה בצאתו מתחת ידו גדול הרבה יותר מאשר נמצא אצלנו בדפוס, אלא שהרבה מתקניו העלו בגמרא עצמה כמדומני בדפים ראשון שבאמסטרדם, ועם ההוצאה ההיא הדפיסו את הספר ח"ש והשמיטו כל התיקונים אשר העלו בגמרא עצמה, וכל ההוצאות שנדפסו אח"כ נדפסו על פי הח"ש שנקצר. על אדות הדבר הזה תמצא אריכות דברים במאמר על התלמוד מהרב רפאל נמץ ראבינאוויטש ז"ל. מזה תבין גם כי לא בצדק יכנהו גרעטץ. הרית של המאה השש עשרה, כי לא כדרך רית דרכו בענין הגירסאות. רית משתדל לקיים כל גירסא אף מוטעת על פי פלפולו ומהרש"ל להיפך. בפרק מדרך למודו העתקת מקומות מספרו והם לרוב מח"ש ושכחת לוכרו בשם וכן לא יעשה. אלה הדברים המעטים כתבתי רק לכבודך, ובדרך כלל תדע כי נעימים לי דבריך ולצדקה גדולה יחשב לך אם תוסיף לתת עינך ולבך על דבר תולדות חכמי פולניא ורוסיא בדור ההוא בזמן רמ"א ורש"ל, כי אז יודוך כל חכמי ישראל, ובתוכם גם אני אוהבך ומוקירך

איידיק הירש ווייס.

כבר ראוהו, כלו כמו שהוא, חכמי עמנו המפורסמים, ויהללוהו, במכתביהם אלי, מאד. הלא המה : פרופיסור באכער, דר. גידעמאנן, דר. הרכבי, אייוק הירש ווייס, לויטערבאך, מאיר פריעדמאנן (אישׂשלוס), פרופיסור קויפמאנן, ומכתב אחר מוקן בית החכמה העברית הרב ווייס הנ״ל שכתב לי אדותו הנני נותן לפניך.

ומקרב ולב עמוק הנני מביע את תודתי להרה״ג החכמים המפורסמים אשר הואילו בטובם לכבדני בהערותיהם היקרות לתולדות הרשיל, כאשר עין הקורא תראה בפנים.

ובזה אצא מאת פני הקורא הנכבד ואומר שלום.

שמואל אבא האראדעצקי

מחבר ספרי „אמרי שפרי“, שם משמואל״.

ברדיטשוב, בסוף אלול התרנ״ו.

ב'ה!

דבר אל הקורא!

בהקדמת ספרינו, גרסא מאורי, תולדות הרב ר' יצחק אבוהב הראשון מחבר "מנורת המאור" (יראה אור עם הערות מאת ידידי החכמים המפורסמים זה"ל ושחזיה במאסף היקר, סמורח ומסעריב ח"ד הי"ל ע"י הסופר המצוין רבי הכשרון ה' ראובן בריינין), הודעתי לקהל הקוראים את המסלה שסללתי לפני לכתוב תולדות גדולי חכמי עמנו הקדמונים, כי לא אל תולדותיהם החומרים נשאתי את נפשי כי אם אל תולדותיהם הנפשיים, שיטתם, הלך נפשם ודרכם בקדש. זאת רק זאת היא מאויי נפשי ובדרך זה הלכתי ואלך ברצות ד'.

כן עשיתי בספרי "שם שמואל" (דראהאביטש תרנ"ה), תולדות רבינו מהרש"א ז"ל ובספרי, גרסא מאורי המובא למעלה. ועד כמה מצאה דרכי זאת חן בעיני רבים וכן שלמים, הנני להעיר אותך קורא נכבד אשר אחד עשר מכה"ע ומאספים בשפות שונות דברו טובות על ספרי, שם משמואל הנ"ל, לבד שקבלתי אדותיו יותר מן ארבעים מכתבי תהלה ותודה מאת גאונים וחכמים מפורסמים ממדינתנו ומחול"ל. והם הסה נתנו בי און ועצמה לכתוב תולדות רבינו הרש"ל ז"ל בספר אשר פי יקבנו בשם "כרם שלם", שהבאתיו לפניך כעת קורא נכבד.

בתולדות הרש"ל החומרים הלכתי בעקבות התייר הגדול פרופיסור גראטץ בספרו הנודע, געשיכטע דער יודען, באנד IX.

ובתולדות הרש"ל הנפשיים (זיינע פסיכאלאגיע) הלכתי בעקבות הרש"ל עצמו. ספריו הרבים והיקרים היו לי לעינים והאירו לי את הדרך. מהם נוכחתי לדעת את דעותיו והגיוניו הרמים והנשאים בענינים שונים, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים בפנים ספרי הנוכחי.

ועד דבר מהות הספר וטובו לא לי להוציא ע"זי משפט. הרי שלפי לפניך, קרא בשום לב ותרע ותבין. רק זאת הנני להעיר את אונך אשר

עקרבם וסבל יסורים רבים ועצומים מתלמידיו ר' שכנא גם אחרי מות ר' שכנא (ר"ה כסליו ש"ט), עד אשר גוע ויאסף אל עמיו בשנת שליד י"ב כסליו.

ואלה המה הדברים אשר נחרתו על מצבתו בלובלין (כפי שנדפסו בהמגיד ש"ב צד 27):

מ ע ב ר ה א ח ד :

פה מונח אביר האבירים מלך על כל חכמי המורים,
מאור הגדול שהאיר לישראל לדור דורים, בספרו
ים של שלמה ושאר באורים. שמו נודע בסוף העולם
בכל שערים, הרביץ תורה והרבה תלמידים.

ו מ ע ב ר ה ש נ י :

הרבה תלמידים בכל העולם צדיק וחסיד בכל
מעשיו ההדורים, הרב הגאון הגדול מהר"ר שלמה
לוריא בהרב הגאון מוהר"ר יחיאל לוריא זצ"ל.
נתבקש בישיבה של מעלה לדית ולהלכה יום י"ב
כסליו שנת נפלה עמרת ראשנו וככה מנורה
הטהורה. תנצב"ה.

צ"ט ו' צ"א

1573 ס"ל 7 צ"ט ו' צ"א

שמו יכנה את עצמו לפעמים בשם „שר יצחק" (ה) (שו"ת רש"ל סימנים א' כ"ב כ"ה כ"ח ל"ו נ"ג נ"ד נ"ז נ"ח ע"ד ע"ז, שו"ת רמ"א סימן ז'). ר"ת „שלמה ר' יצחק" (שו"ת רש"ל סימן פ"ז).

באשר הוא שנא תכלית שנאה את השקר והצביעות וברוח בקורת עזה בקר את כלם, וביותר שפך חמתו על התלמידים המתגדרים בתורתם (עיין פרק ח' בספרנו), לכן רכש לו אויבים רבים ביחוד בפולין וקנאים רבים פגעו בו, וביותר מתלמידי הגאון ר' שכנא רבו של הרמ"א אשר ישב על מדין בלובלין. כן שמענו אותו מתאונן: „אשר שומע כל היום עלבון התורה ועלבונו מן השונים ופורשים ואינן שונים בכמה מיני שונים ואמרת אשמרה לפי מחסום ואשכם ואערב לבית המדרש בתמיד של שחר ותמיד של בין הערבים ת"ל והם כלים מאליהם" (שו"ת הרש"ל סימן י"א). ומפני האמת הגדולה אשר היתה חקוקה בלבו ומפני רוח הבקורת העזה שהיתה בקרבו לכן לא היה אהוב וחביב בעיני בני דורו ורק יראו מפניו; לכן היה נע ונד והלך ממקום למקום ופה ושם יסד ישיבות ותלמידים שומעי לקחו פרצו בפניו ומרדו בו כמו שהוא מתאונן: „בעו"ה ממרדת תלמידים המורדים ופושעים בי... הם המוציאים אותי חוץ למחוצתי ובחסרים גופי (שו"ת סי' ט"ז), ואני נע ונד בארץ והפרוץ מרובה על העומד... עד אשר ינחם ר' על הרעה אשר דבר לעשות לעבדיו" (שם סימן כ'), ומתפלל ואומר: „או יהפך לבם לב האבן והאכזר ללב בשר או יתן לי חיל ואמיץ כח להציל את נפשי ונפש התלמידים הכשרים מיריהם" (שו"ת סימן ט"ז). לפעמים התעורר בו הרוח והבליג על יגונו והשיב חורפו דבר משוח ביעל הסתירה ובעוקץ חד הוא אומר: „ובעבור ששמעתי שקדמני אחד מן הגסים, הלובש מעיל פסים, וחושב כצג בין הדסים, וכותב עלי במגילת סתרים, ולא יחדול פשע ברוב דברים, ואומר: שדברים כאלו ליוהרא נוטה, ואינו אלא הדם שוטה, ובטלית שאינו שלו עוטה, ולרוב קומתו, תעל צחנתו, בחדר הורתו, אשר היא על אפו וחמתו. ע"כ באתי לעומתו ומקבל עלי באמונת שמים שכל מה שכתבתי אינו אלא לשם שמים, ולפניו יעיד שכר פעולתו ולפני יהלך צדקתי" (שו"ת י"א). ומרוב כעסו בו על אויביו הרבים קלל ואמר: „ומחלק עלי שלא לשם שמים יתהפך פניו כשולי קדירה וכיריים" (שם ל"ט). בשנות הארבעים לימיתיו (1550) בא לשכון כבוד בעיר אוסטראה מחוז וואהלינען, שמה ישב על כסא הגאון רבי קלמן האברקאסמן* לכן נקרא לפעמים בשם „רש"ל מאוסטראה", ואחר אשר היה שמה שנים אחדות הלך משם ובלה זמ קצר בליטא, אשר על זה יכונה גם בשם „רבי שלמה מליטא", (שו"ת רמ"א סי' קל"ב אות י"ד). ובשנת שי"ג (1553) בא ללובלין. שמה בנה בהכנס"ה העומד לתלפיות ונקרא על שמו. ארכו ל"ו אמה רחבו ל"ב ס"ה כמנין דולב, ובחג הסוכות יקיפו עם הד' מינים סמוך להכתלים ועוד מנהגים מיוחדים שם. ועזרת נשים ממעל לו סצפון ומדרום ומים ע"פ האולם**). שמה ישב אל

(*) עיין סולר הספרות ע"ד נד 238 נהערה.

(**) ע"ג סה"ג ה"ר יוסף לעוויעטעין נמכתזו חלי.

כרם שלמה.

א.

תולדות רבינו שלמה לוריא.

ארץ פולין בארבעה מאות השנים האחרונות היתה לתל תלפיות, שכל פה שרצה ללמוד פנה אליה, היא גדלה שעשועיה מרחיבי ספרות התלמודית, ממנה יתר ממנה פנה לחזק דעת התלמוד וספרותו על ידי גאונים אדירים אשר יסדו ישיבות גדולות וכל החפץ לשמוע דבר די' זו הלכה בא אל הבתים האלה ושמה הרוה את צמאנו מן הלכה הוזהר אשר הטיפו שמה הרבנים הגאונים. — מן הרבנים הגדולים האלה בוני ספרות התלמודית במקצעות שונות יתנוסס לשם הרב הגאון „רבי שלמה לוריא“, הוא המאור הגדול נזר ישראל מופת הזמן, אשר לאורו ילכו בני עמנו „ומימיו שותין כל תפוצות ישראל, ושמעו יצא בכל העולם, והעמיד תלמידים הרבה, והפליג על כל אנשי דורו, וחבר חבורו הגדול על כל שיטת התלמוד „אשר אין ערך לגדלו לעומקו ולחריפותו וקרא אותו „ים של שלמה“. (צמח דוד חיר השליג). מי הוא האיש אשר פרש זורעו לשחות „בים-התלמוד“ (* לא טעם מן הדבש אשר נופת תטופנה שפתי הרש"ל ? ומי מהקוראים העברים לא שמע שם האדם הגדול הזה אשר בצדק יכנהו חכם מפואר אחד (** בשם „רבינו תם של המאה השש עשרה“ ? —

רבינו שלמה לוריא המכונה רש"ל נולד לאביו הגאון רבי יחיאל לוריא מווירמייזא בשנת ה'א ר"ע (1510) בעיר פאזען, ממשפחה אשכנזית אשר באה לגור שמה. מצד אביו ה"ר יחיאל התיחס הרש"ל עד רש"י. (יש"ש יבמות פ"ד סימן ל"ג). עודנו בימי עלומיו הקשיב לקח בתלמוד מפי אביו וקנו רבי יצחק קלויברער מווארמאס (שו"ת סי' ס"ד), אשר על

(*) סיר השירים רנה.

(**) נדענץ נקפדו נעשיכטע דער יודען חלק IX נד 436.

מ כ ת ב

מזקן חוקרי וחכמי עמנו על דבר ספרי, כרם שלמה.

ב"ה י"ג מנחם אב תרנ"ו.

לכבוד החכם היקר מו"ה שמואל אבא האראדעצקי!

זה לא כביר בימים קראתי את מאמרך, תולדות מהרש"א ושמחתי כי בני הדור הצעיר בארצך מתאמצים בכל עז לדרוש ולתור בחכמת דברי ימי חכמי עמנו. עתה כהגיע לידי מחברתך כרם שלמה הוספת שמחה בלבי, בהראותך בו כי כפלים לתושיה הוספת חכמה בשלמות המלאכה הנכבדה הזאת, כן מצד ענינה כן מצד תוארה וסדרה, ובוה מלאתי בקשתך לחות דעתי על ספרך.

אשר שאלת ממני עוד להעיר על פרטי דבריך, בוה הקשית לשאול, כי זה כשני חדשים הנני פה במרחץ באדען וכל עתותי נתונות לתכלית בריאותי, אכן בכל זאת לעשות רצונך חפצתי, אף אם רק במקצת. הרבה הארכת בדברך על ספריו ים של שלמה, אבל ספרו חכמת שלמה לא זכה שתרכה בו חקירתך, רק הבאת שמו ושמות מקומות הדפוס כפי שנרשם באוצר הספרים, ולפיך זכות הספר הזה גדולה מכל ספריו, כי בו זקק וצרף את הנוסחאות בגמרא ורש"י ותוספות. ודע כי ח"ש היה בצאתו מתחת ידו גדול הרבה יותר מאשר נמצא אצלנו בדפוס, אלא שהרבה מתקוניו העלו בגמרא עצמה כמדומני בדפים ראשון שבאמסטרדם, ועם ההוצאה ההיא הדפיסו את הספר ח"ש והשמיטו כל התיקונים אשר העלו בגמרא עצמה, וכל ההוצאות שנדפסו אח"כ נדפסו על פי ח"ש שנקצר. על אדות הדבר הזה תמצא אריכות דברים במאמר על התלמוד מהרב רפאל נטע ראבינאוויטש ז"ל. מזה תבין גם כי לא בצדק יכנהו גרעמץ הר"ת של המאה השש עשרה, כי לא כדרך ר"ת דרכו בענין הגירסאות. ר"ת משתדל לקיים כל גירסא אף מוטעת על פי פלפולו ומהרש"ל להיפך. בפרק מדרך למודו העתקת מקומות מספרו והם לרוב מח"ש ושכחת לזכרו בשם וכן לא יעשה. אלה הדברים המעטים כתבתי רק לכבודך, ובדרך כלל תדע כי נעימים לי דבריך ולצדקה גדולה יחשב לך אם תוסיף לתת עינך ולבך על דבר תולדות חכמי פולניא ורוסיא בדור ההוא בזמן רמיא ורש"ל, כי אז יודוך כל חכמי ישראל, וכתוכם גם אני אוהבך ומוקירך

אייזיק הירש ווייס.

כבר ראוהו, כלו כמו שהוא, חכמי עמנו המפורסמים, ויהללוהו, במכתביהם אלי, מאד. הלא הנה : פרופיסור באכער, דר. גידעמאנן, דר. הרכבי, אייזיק הירש ווייס, לויטערבאך, מאיר פריעדמאנן (איש-שלום), פרופיסור קויפמאנן, ומכתב אחד מזקן בית החכמה העברית הרב ווייס הנ"ל שכתב לי אדותו הנני נותן לפניך.

ומקרב ולב עמוק הנני מביע את תודתי להרה"ג החכמים המפורסמים אשר הואילו בטובם לכבדני בהערותיהם היקרות לתולדות הרש"ל, כאשר עין הקורא תראה בפנים.

ובזה אצא מאת פני הקורא הנכבד ואומר שלום.

שמואל אבא האראדעצקי

מחבר ספרי „אמרי שפרי“, שם משמואל"י.

ברדיטשוב, בסוף אלול התרנ"ו.

דבר אל הקורא!

בהקדמת ספרינו, נרמז למאורי, תולדות הרב ר' יצחק אבוחב הראשון מחבר, מנורת המאור (יראה אור עם הערות מאת ידידי החכמים המפורסמים ז"ל ושחזיה במאסף היקר, מסורה וממערב חיד הויל ע"י הסופר המצוין רבי הכשרון ה' ראובן בריינין), הודעתי לקהל הקוראים את המסלה שסללתי לפני לכתוב תולדות גדולי חכמי עמנו הקדמונים, כי לא אל תולדותיהם החומרים נשאתי את נפשי כי אם אל תולדותיהם הנפשיים, שיטתם, הלך נפשם ודרכם בקדש. זאת רק זאת היא מאויי נפשי ובדרך זה הלכתי ואלך ברצות ד'.

כן עשיתי בספרי, ששם שמואלי (דראהאביטש תרנ"ה), תולדות רבינו מהרשיא ז"ל ובספרי, נר למאורי המובא למעלה. ועד כמה מצאה דרכי זאת חן בעיני רבים וכן שלמים, הנני להעיר אותך קורא נכבד אשר אחד עשר מכה"ע ומאספים בשפות שונות דברו טובות על ספרי, שם משמואל הנ"ל, לבד שקבלתי אדותו יותר מן ארבעים מכתבי תהלה ותודה מאת גאונים וחכמים מפורסמים ממדינתנו ומחול. והם המה נתנו בי און ועצמה לכתוב תולדות רבינו הרש"ל ז"ל בספר אשר פי יקבנו בשם כרם שלם ה', שהבאתיו לפניך כעת קורא נכבד.

בתולדות הרש"ל החומרים הלכתי בעקבות התייר הגדול פרופסור גראטץ בספרו הנודע, געשיכטע דער יודען, באנד IX.

ובתולדות הרש"ל הנפשיים (זיינע פסיכאלאגיע) הלכתי בעקבות הרש"ל עצמו. ספריו הרבים והיקרים היו לי לעינים והאירו לי את הדרך. מהם נוכחתי לדעת את דעותיו והגיוניו הרמים והנשאים בענינים שונים, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים בפנים ספרי הנוכחי.

ועל דבר מהות הספר וטובו לא לי להוציא עליו משפט. הרי שלזי לפניך, קרא בשום לב ותדע ותבין. רק זאת הנני להעיר את אונך אשר

יובל שי

לכבוד

שיב ידידי האברך היקר המשביל הנכבד

שלשלת היוחסין

מ^וה מרדכי מאנאזאניק נ^י

בברדיטשוב.

ולכבוד

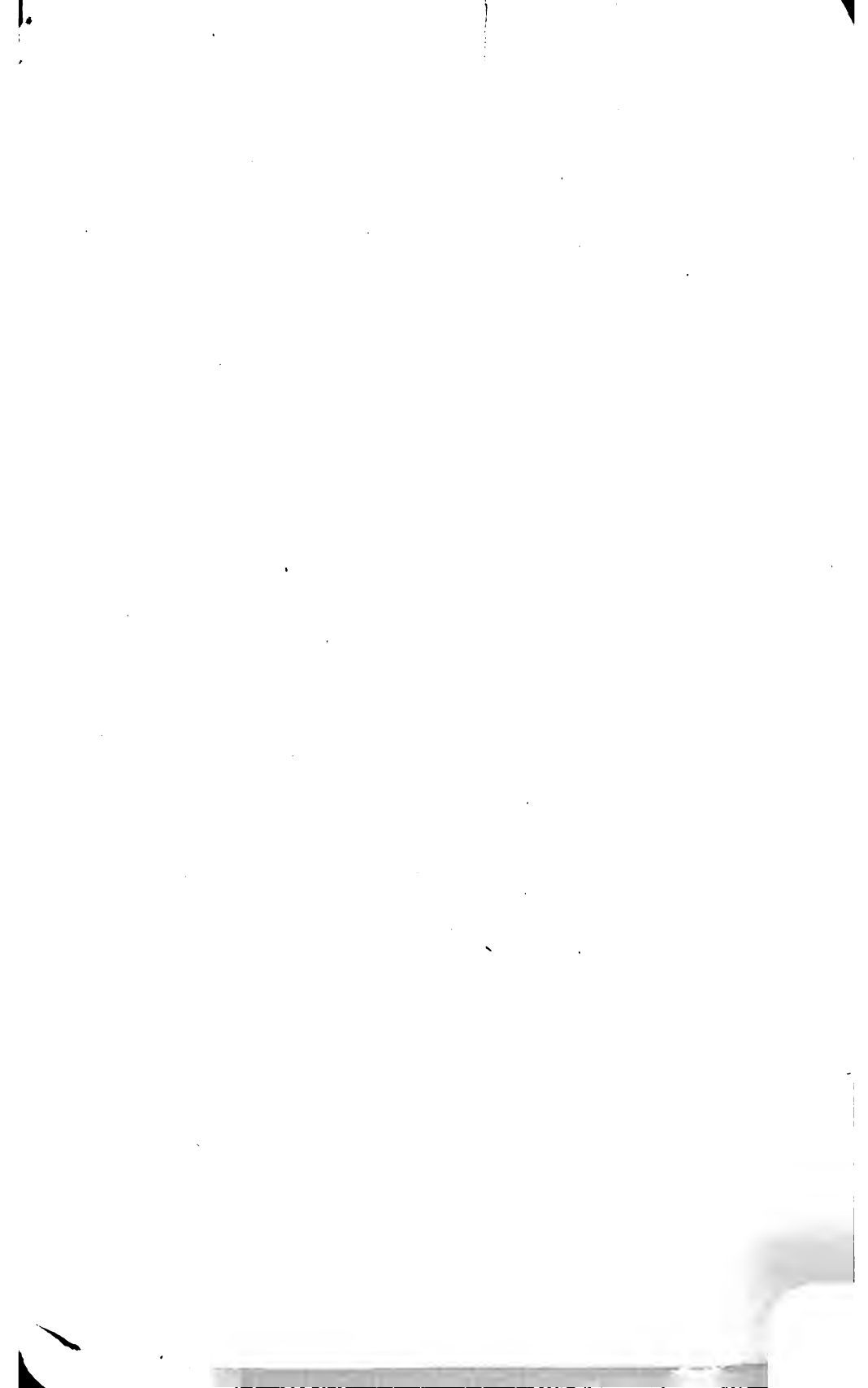
רעיתו העדינה משכלת ומלמדת

מרת מלכה תח^י.

מאת שיב וידידם המכבדים ומוקירים

המחבר.

ספר

כרם שלמה

תולדות

רבינו שלמה ב"ר יחיאל לוריא

המכונה רש"ל.

שימתו, הלך נפשו ודרכו בקדש.

חזית איש מהיר במלאכתו זה שלמה.
(שחיש רבת.)

מאת

שמואל אבא האראדעצקי

מחבר פפרי, אמרי שפרי, שם משמואל.

דראהביטש

נדפס בדפוס א. ה. זופניק

תרנ"ז.

Druck von A. H. Żupnik in Drohobycz, Galizien

1896.

ספר

כרם שלמה

תולדות

הבינו שלמה ב"ר יחזקאל לוריא

המכונה רש"ל.

שישתנו, הלך נפשו ודרכו בקדש.

חזית איש מדור במלאכתו זה שלמה.
(שחיש רבת.)

מאת

שמואל אבא האראדעצקי

מחבר ספרי "אמרי שפר", "שם משמואל".

דראהאביטש

נרפס בדפוס א. ה. זופניק

תרנ"ה

Druck von A. H. Żupaik in Drohobycz, Galizien
1896.